מחשבת ישראל · ראשונים

ספר העצמים

רבנו אברהם אבן עזרא [הראב"ע]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

ספר העצמים

רבנו אברהם אבן עזרא [הראב"ע]

מקור הטקסט: פרויקט בן־יהודה

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/ספר-העצמים/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611161422 של הספרייה.

תוכן העניינים

על עניני הטבע והאדם ומה שאחר הטבע ועל מהות הנבואה ותכונת הגלגלים 4
שאילות ופסקי הלכות. 24
שאלה ותשובה מהרמב"ן ז"ל. 29
שאלה ותשובה. 30

על עניני הטבע והאדם ומה שאחר הטבע ועל מהות הנבואה ותכונת הגלגלים

לונדון ערב ר"ח אלול תרס"א לפ"ק.
שלום לכבוד ידידי הרב הג' חוקר ודורש אחר גדולינו מקדם מוהר"ר מנשה גראסבערג נ"י.
מה שכ"ת הראה לי ספר העצמים שמצא בבריטיש מוזעאם ורוצה להדפיסו, ושאל כת"ר דעתי אם יש לסמוך על זה שהוא מאבן העזרא.
הנה נראה וגם נכר שהוא מאבן עזרא, כי דעת האבן עזרא המתפשט בפירושו על תנ"ך מרחף בכל המאמרים בספר העצמים הזה ובפרט בהמאמר "במה שנאצל" בסוף אופן ב' הביא במה שרמז מפסוק ודברתם אל הסלע, והוא נמצא שם בפירושו למי שמבין דבריו ורמיזותיו. יש הרבה לדבר ע"ז הספר כי הוא אינו מסודר כנכון וצריך תיקן בכמה מקומות, מעט פילוסופיא בי אבל נקיה היא, ונמשך בפילוסופיא אחר המשאים ולא אחר המדברים, והרמב"ם ז"ל במורה כתב על חכמי היהודים באנדילוסיא אשר הם נמשכו בפילוסופיא אחר כת המדברים, ומכללם גם רס"ג ורבינו בחיי הדיין בעל חובה"ל וגם בעל הכוזרי, והרמב"ם כתב כי הפילוסופית המדברים איננה נכונה לפי השכל הבריא והחפשי וכן הוא האמת.
ונראה אשר אבן העזרא ז"ל לא נמשך אחר שאר חכמי אנדילוסיאה וגם הוא כיון להאמת כהרמב"ם ז"ל, עוד זאת אעיר במה שהביא דברי הגמון פילוסוף אחר שבלשון הלאטיני והיוני יתארהו **בהוא**, הוא בלתי ספק אשר למדו זה מחכמי היהודים. וכן מה שנמצא בספרים אשר המצרים ידעו משם הויה ב"ה ג"כ ידעו זה מחכמי ישראל, ולא בנקל עלה להם הלמוד הזה, ששים מכות גדולות השיגו עד שנעשו מלומדים וידעו זה. ולפי דעת ר"ע השיגו שלש מאות מכות עד שידעו זה, ובתורה נכתב ג' פעמים וידעו מצרים כי אני הויה, כי אחר קריעת ים סוף נודע למצרים הנשארים כי יש בורא ומנהיג לעולם והוא המהוה ואדון לכל וישראל עמו, והיונים למדו ממצרים.
והנה מה ששבח דברי ההגמון הפילוסוף הזה עיין באבן עזרא פ' בשלח על פסוק ויסע מלאך וכו' ויבא וכו' ויט, מביא בשם ספר רזיאל שם ע"ב ולדעתו שם המפורש במספר ע"ב, והשם הראשון שבע"ב שמות הוא **והו**.
והנה בע"ב שמות הללו יש שמות להרבה פעולת לחכמה ולחסד ולגבורה ולרחמים, וההגמון הזה ראה את ספר רזיאל ואולי מההגמון הזה נודע גם לאבן העזרא הספר רזיאל אשר להרמב"ם ז"ל לא נודע הספר הזה, ואין פה המקום להאריך בזה.

המאמר בהגלגלים נראה שלא נשלם כי מעט מן המעט נכתב דברים קטנים שאינו יאות לחכמתו הגדולה בזה ולכן נראה שלא נשלם המאמר מה שרצה לבאר בזה ולרמז איזה ענין כמו הרמב"ם שרצה לבאר ולרמז איזה ענין במעשה מרכבה בחלוקת הגלגלים במורה חל ב' וג'.

ואומר אני לכ"ת תודה וגם ברכה על עמלו בזה להוציא פנינים מחכמינו הקודמים שלא ילדו ח"ו לאיבוד ותמיד כ"ת עומל בזה, ואקוה אשר נדיבי עמינו יכירו ויוקירו עמלו בזה להביא הפנינים הללו בין ספריהם דברי המברכו בכ"ט וברכה.

אברהם אבא במוהר"ר יעקב זללה"ה ויערנער הרב דק"ק מחזיקי הדת הלונדון בירת מלכות ענגלאנד.

_____

המאמר באלוה ית', הסבה הראשונה איננה גוף ולא כח בגוף והוא אחד ואיני ר"ל שהוא אחד במנין לא שהוא אינו דבר זולת עצמו והוא הוא עצמו ושאינו מקיף אותו מקום זה נקל בעין השכל ומה שאמ' שהוא מטבע השכל הנפרד שלא יקיף אותו מקום והרי עם קלות זאת ההשגה בעין השכל הוא כבר בדמיון לפי שאינו נופל בכח הדמיון דבר עד שימשך עמו בשכל מקום בזה הענין המושג, וא"ת שזה העצם הוא דבר מה לא נמלט מחטוא בלשונינו, וא"ת הוא העילה הראשונה כמו שקוראין אותו ג"כ לא נמלט בזה מהחטא מכל וכל, וא"ת עילת העילות זה ג"כ שם נסתר סתום וחתום, וא"ת ענין מה זהו אצלי יותר קרוב שנקראנו ענין האציל אורים ושכלים נאצל מהם ג"כ אורים ושכלים אחרים, ומאותם השכלים כחות ומאותם הכחות נפשות וגלגלים ומהגלגלים יסודות ומהיסודות צמחים וכל ב"ח והמתכות, ועל זה העניין הנאמ' תימצאם כלם נאצלים ונמצאים ממנו גזרה חכמתו להמצאותם כי הדבר בזה העניין יקצר בכל לשון אלא שבלשון לעז ברחו מלתארו בנמצא ואמרו במקום זאת המלה אישו וזאת המלה בלשונם ר"ל הוא והנה זה טוב, ואולי שבלשונות אחרים ימצא בהם תואר יותר פשוט מזה אך לא תקוה שימצא לשון בעולם שיתואר בו ה' ית' בתואר הפשוט מבלי הרכבה כלל, אלא שיהיה בו שותפות או דמיון או הפעלות חלילה לאל ית' מזה, וזה לפי שהמילות הם מושאלים וישתפוהו בכל לשון מהפעולות המורגשות אלא שיתחברו ויוציאו המלות המושכולת.

וכבר הגיד לי הגמון אחד מגדולי ההגמונים והוא פילסוף יודע באמתות העניינים

שבלשון הלאטיני והיוני יתארוהו בהוא[1] ואחרי שמעי זה מזה הפילסוף עיינתי והבנתי

[1]וכן כתוב בספר החיים המיוחס להראב"ע כ"י בריטש מוזעאם שהעתקתי בעד ידידי הרב הגדול החכם הכולל ד"ר משה גאסטער נ"י אב"ד דק"ק ספרדים בלונדון. וכן כתב הרמב"ם בפירוש המשניות בסוכה מ"ה ע"א שאני"י והו"א משמות השי"ת בשם המפורשים לגמרא, ואולי מה שכתב בישעיה מ"ב אני ה' הוא שמי, הכוונה שאני ה' והוא שמי, ועיקר השמות הם לשון הקודש ונפלו בתוך לשון יון כשנתבלבלו הלשונות בדור הפלגה כן כתב בעל ספר אמרי בינה על לשונות יון שהוזכרו בחז"ל וכמו כן נ"ל בתנו"ך וכן כתב הספר החיים הנ"ל שאנכי לשון מצרי הוא ג"כ עיקר המילה לשון הקודש כנ"ל.

[2]סוכה ד' מ"ה ע"א: בכל יום מקיפין את המזבח פעם אחת ואומר: אנא ה' הושיעה נא, אנא ה' הצליחה נא. ר' יהודה אומר אני והו הושיעה נא, אני והו הושיעה נא וכו'. ובירושלמי כיני מתניתא אני והוא הושיעה נא, אני והוא הושיעה נא וכו'.

בענין שם הוי"ה כבר כתבתי בספרי "אלפי מנשה" הנלוה לס' פשטים ופרושים לר' יעקב מווינא פרשה קרח בשו"ת ושם באריכות.

ועתה לענינינו אעתיק איזה דברים הנאותים כאן. השם הוי"ה הוא רק אחוזת לשוננו הקדושה ע"ש מלת היה ויורה על קיום המציאות ורק לנו בלשוננו ניתן למורשה הוא משום שה' בעצמו פירשוהו "אהיה אשר אהיה" והוא מן שרש היה והוא מורה על עצם השי"ת שהוא היה הוה ויהיה ומחויב המציאות בלי הצטרפות לשום דבר. וכן דעת הרמב"ם במורה בפס"א מח"א, ורק בלשון עבר תורה המלה הזאת מציאות והויה. ומהקבלה שהיא הלשון אשר דבר בה השי"ת עם אדם וחוה, ובה דברו שניהם, כאשר יורה על זה הגזר אדם מאדמה ואשה מאיש וחוה מחי וקין מקניתי ושת משת ונח מינחמנו, ושהיא היתה לשון עבר ובעבורה נקראת עברית, וכן דעת הכוזרי במאמר שני. ולבד זאת נקראת לשון הקודש לפי שבלשון זה לא נמצא בשום מקום עצם על דבר מגונה ומאום רק בכנוי והסתר. ובירושלמי שבת פ"א מעלה גדולה מי שמדבר בלשון הקודש.

ובקדושין ע"א ע"ב: זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור. אמר הקב"ה לא כשאני נכתב אני נקרא, נכתב אני ביו"ד ה"א יהו"ה ונקרא אני באל"ף דלי"ת אדני, ופירש רש"י בפסחים ג' ע"א שני שמות למדו שם הכתיבה ושם הקריאה. ומזה אנו בוחנים כי איננו מהראוי כלל הגות את השם הנעלה בן ד' אותיות ככתבו, וכן נוהגים רוב העולם מהאומה הקדוש הישראלית הן באזיא ואפריקא, והן באייראפא ואינם קוראים בפירוש אותיות של השם המיוחד ככתבו.

ובקידושין ע"א א' בראשונה שם בן ארבע אותיות חכמים מוסרין אותו לתלמידיהן פעם אחת בשבוע ופרש"י קריאתו וכתיבתו ופירושו, ושם ברש"י שם בן שתי עשרה ובן ארבעים ושתים לא פירשו.

ובירושלמי יומא פ"ג שמואל הוה עבר שמע פרסייא מקלל לבריה ביה ומית וכו'. וברש"י שמות הלהרגני אתה אומר שהרגו בשם המפורש וכן בהרבה מקומות בש"ס מצינו שבשם המפורש עשו דברים נפלאים ועיין בעירובין שפרח למעלה מעשרה ע"י שם. וזה כפירש"י שם בקידושין דידעו היטב קריאתו וכתיבתו ופירושו.

וזה פירוש הוגה דהיינו שיודע פירושו והוגה בו, ע"כ רחב"ת גזר עליו שריפה משום שהגה את השם בפרהסיה ועיין תו"ס ע"ז י"ח א' ד"ה הוגה. וזה עיקר האיסור אבל להוציא השם הוי"ה כפי פשוטו לפי הבנתנו וכפי שכתבתי למעלה נראה לי שאין בזה איסור ולא על זה כיוונו חז"ל. ובכל זאת אנו מחמירים שלא להוציא השם אפילו כפשוטו משום קדושת השם המיוחד לנו.

וביומא ל"ח א' בן קמצר לא רצה ללמוד על מעשה הכתב וע"ש בגמרא ובספרי שו"ת לבני מנשה סימן כ"ו. ולדעתי נראה שבן קמצר הוא היה האחרון שידע את השם הוי"ה קריאתו וכתיבתו ופירוש כראוי ומזמנו נשתכחה עד היום הזה.

ולכן אמרו וכולהון מצאו מתלא לדבריהן חוץ מבן קמצר לפי שלא דמי להני דחשיב במשנה שלא צריך זאת רק בזמן המקדש אבל שם המפורש היה צריך לו למסור בהצנע ליחידי סגולה אשר עד היום צריך לידע היטב בתפלתינו ובתחנונינו.

וראיתי כבר מי שכתב, שלפכך היום תפלתנו לא תתקבל כראוי וכנכון וזה סיבת אריכת הגלות המר הזה לפי שאין אנו יודעין השם הוי"ה כראוי לפי פירש רש"י לעיל.

ועתה לפי הקדמה זו אתחיל לפרש פירוש המשנה ובזה אנו נוכל לידע פירוש הרב המחבר.

הנה בדברי ר"י יש לדקדק תחילה מדוע שינה לשון המקרא דכתיב בספר תהילים תחת אנא ה' אני והו. וג"כ מדוע לא אמר אני והו הצליחה נא, ואמר שתי פעמים הושיעה נא. וראיתי בפירוש הרו"ה במחזר וז"ל שכיוון ר"י אל שני השמות הקדושים אדני והו"י ב"ה ובלשון נוטריקין הזכירו ר"י אל"ף נו"ן יו"ד מהשם הראשון ה"ה ויו"ו מהשם השני ולדעת ר"י לא אמרו בהקפתם אנא ה' הושיעה נא, אבל אמרו אנא אני והו הושיעה נא בצירוף שני

תקונם ע"ה אומרים בהושענות אני והוא[2] הושענא. וחקרתי על זה הענין ומצאתי שהם אומרים שוהוא הוא שם המפורש.

ואח"כ שבחתי מאמר זה הפילסוף, שממנו יבאו פעולות שיש לנו בהם רחמנות ופעולות שיש בהם חכמה גדולה ופעולות כאלו הם גבורה ופעולות כאלו הם קנאה ופעולות נוראים במאד מאד כמו שזה הנרמז אליו הוא נורא מאד מאד וכ"ש אצל משיני המלכות הקדושה לפי שכל המשיג ממנו יותר יארע לו יותר יראה ורתת כאש אשר יראה האדם שהוא נשלם בשכלו הוא נזהר ונשמר ממנה שלא יגע בה כדי שלא ישרף לפי שהיא ידועה אצלו באמתי והנער בעודנו קטן ואין לו שכל ימהר לגעת בה ולא ייירא ממנה לפי שאינה ידועה אצלו.

ועל כן הרבה שלמה להזהיר בספר קהלת בעניין היראה לפי שאין לנו דעת במה נדע שהוא נורא באמרו את האלקים ירא, וכן ירא אלקים יצא את כולם, ועל כן נקרא **נורא**[3] כמו שלפי הפעולות האחרות הבאות מאתו נקרא קנא ונוקם וגבור ושדי ועליון וממית ומחיה כמו שזה האש והוא שמה נקראה המבשלת והשורפת והמתכת והמקפיאת והיא

השמות יחד כנ"ל לפי פשוטו וכו' עכ"ל.

ולא נראה לי כלל במחב"ת ששם אדני לא נזכר כלל באנא ה' שצריך לזה ר"י לומר בלשון נוטריקין וגם לא נזכר במשנה אנא אני והו ועוד לפי הירושלמי הנ"ל שכינו מתניתא אני והוא באלף אין פירוש רו"ה נכונה.

הרמב"ם בפירוש המשניות שם בסוכה שאנ"י והו"א משמות השי"ת כך אמרו המפרשים לגמרא. ואני אומר שהוא קורא ורומז למה שאומר ראו עתה כי אני אני הוא שזה הפסוק בה בשמירת ישראל וישועתם, וכאילו אמר אתה שאמרת ראו עתה כי אני אני הוא הושיעה נא כמו שהבטחתנו. ומקצת הגאונים אמרו שהוא רוצה בו מי שאני והוא בצרה הושיעה נא, וזה על דרך הפשט והוא אמר יתעלה עמו אנכי בצרה עכ"ל.

ולפי זה נראה לי כן שת"ק ור"י לא פליגו שהת"ק מיירא בזמן מקדש ראשון שישראל היו על מכונם ולא היו בצרה ולכך לא שינו ואמרו כלשון שאמר דוד, ור"י מיירא בזמן בית שני או בזמן מאוחר לכך שינו ואמרו אני והוא, לפי פירש הרמב"ם כביכול שאני והוא בצרה ולכך לא אמר הצליחה נא.

ואל תתמה על הראב"ע שכתב שאני והוא, הוא לשון יון שבעל ספר "אמרי בינה" כתב כל תיבות שהזכרהו חז"ל בלשון יון או באחד מלשונות הגוים מעיקרא היו מלות של לשה"ק ונפלו בתוך שבעים לשונות כשנתבלבלו הלשונות בדור הפלגה, והתשבי בהקדמתו שלשן יון שנמצא ברז"ל על הרוב אינו הלשון שמדברים בו המון עם מהיונים אך מלשון המדוקדק שיש להם שבו נכתבו ספריהם, וכן הדבר בלשון ערב, שהלשון ההמוני אינו הלשון שנכתבו בו ספריהם והוא לשון מדוקדק מאד ובו כתב הרמב"ם כל ספריו חוץ מהיד החזקה. ועיין היטב "בספר הברית" חלק א' פרק ט"ו, ואין להאריך בענין הנכבד הזה כי נורא הוא ומי יכילנו ומה שנגלה לי כתבתי.

ולפי זה היה נראה לי שבזמן הזה ראוי לומר בר"י אני והוא השיעה נא, או שהכוונה שמתחילה היו יודעים שם הוי"ה קריאתו וכתיבתו ופירושו כראוי ומשרבו הפרוצין אמרו במקום אנא ה' "אני והוא" שהם משמות השי"ת וכעין זה אמרו בראשונה היה אמרו בקול גבוה משרבו הפרוצין אמרו בקול נמוך, יומא פ"ג ירושלמי.

אבל לפי זה קשה לי מדוע לא אמר ר"י ג"כ אני והו הצליחה נא. ועיין בנדרים ד' י' א' כדי שלא להוציא שם שמים לבטלה תקינו רבנן כינויין לקרבן ואפשר שמתחילה היו יודעין ה' הוי"ה להוציא מפיו כראוי לכך אמר ר"י שתקינו רבנן בזמן הקודם כינויין לשם המפורש דהיינו אני והוא כדי שלא להוציא שם שמים לבטלה דהיינו שמא יטעה שיאמר ה' ולא יאמר הושיעה נא כמו שאנו אומרים אדני במקום ה' יע"ש ברא"ש. והא דלא תני במשנה ג"ב אני והו הצליחה נא בר"י, זה פשוט נראה לי שהמשנה לא צריך להודיע רק מה שאמר ר"י החידוש ולא צריך לשנות מה שאמרו ג"כ אני והו הצליחה נא שזה ודאי אמרו כמו שמפורש בת"ק שבזה אין נ"מ ולא צריך לשנות וזה אמת ויציב.

[3] ליראה את השם הנכבד והנורא. דברים כ"ח.

אחת, ואם שום נביא והנביאים או מהחכמים הקדומים השיג ענין מענינו וציירו וידע האיך נאצל אלינו ממנו ועל איזה צד נדע אמתתו זה השאיל לו שם בינו לבין עצמו מעיד ומורה על אותו הענין, מהם מטטרון יה אכתריאל או זולתם משמותיו ית' והיו קוראים אותו באותו שם באותו העניין וזולתו ולו כח יבטל כל הכחות וזהו העניין המכונה בו שם המפורש אחד מאלו השמות המיוחסים לפעולותיו יתברך וזה השם כמו שנאמר הנזכר על הגלגלים והתגלגלו ר"ל בעת שיאצל מהשפלים על הגלגלים יקיפו הקפתם הטבעית ועל הגבעות והתקלקלו. יתברך ויתעלה אל אעמר אגמר בערבי ר"ל המיושב יתהפך לתהום כמו שאמרו על ארץ מצרים שהיתה שם ים, ובאחד משמותיו היה משתמש אליהו ע"ה לבד והוא מסרו לאלישע לפי שהיה ראוי שימסור לו, ולכן מתו הנערים המתקלסים בו לרוב חדוד פעולת השם ברוך הוא והוא אור' ויקללם בשם אלקיו וכו' בשכמל"ו.

המאמר במה שנאצל ונשפע מאלו הכחות השכליות על הכחות הנפשיות והיא הנבואה והדומה לה, אמנם מה שהושפע מעולם העליון על אלו הכחות הוא על ד' פנים.

האופן הראשון בהשגה שכלית מבלתי הצטרף באחד החושים אלא לזכור השם המושג המורה על אמיתות פועל מהפעולות הבורא יתברך ויפעל ויעשה מעשים ותעשה בו פעולות ומעשים ויתפעלו לרוב כח ה' ומהירות פעולתו וממשלתו בכל הכחות והטבעים ואלו הם עניני השמות שהם עתה אצל ההמון בהפך האמת ורחוק ממנו.

האופן השני הוא אצילות כח שנאצל מעולם העליון ר"ל מהשכלים הנפרדים על הכח השכלי עד שיתעצם בעצמותם ויצטייר בצורתם ר"ל צורת השכל וישוב שכלי בתכלית מה שכחו לשוב ולהיות משיג ומשער ומרגיש ומבין הדברים העתידים ולדמות המעשים במבחר הדמיון והזך והשלם מלטעות כל מה שיוכל להיות ובזאת ההשגה יקנה מעלות המדות והמעלות השכליות בפועל כי יוסיף באיש בעצלות הנאצל עליו דעת ומעלות המדות יותר מאשר עותד והוכן אליו קודם או מאשר הוכן אליו בטבעו בתחלת יצירתו כי לא יוכל להיות לבוא האצילות ההוא אלא למי שהוכן ונזדמן לו בתחילת יצירתו[4] מזג נכון לקבל אותו הכח ולהוציאו לפועל בהתבוננו והתעתדו לכך וישלח בנפשו ענינים יתעורר ויבין בהם ענינים רבים מה שאין ביכולת אדם זולתו לדעתם ולא שיתבונן מהם מה שהוא יבין בשום פנים, ולא בשום סבה בעולם וזה הרוחני הוא העליון במעלה שבכל הרוחנים והוא שכל הפועל אשר קראונו שכינה ובו ישיג המורידו הבורא יתברך והוא

[4] ס"א הוויתו.

ילמדנו בעת התבודדותו[5] ובהיותו ישן ברמזים שיש לו בתשובות על שאלותיו ששאל ממנו והוא יפרשם ויסדרם בהקיץ בסדר והתיקון המיוחד בלשון אנשי דורו ובמשלם והמלות הנהוגות והמשתמשות באותו לשון והמנהג הנוהג בו ולא יבטא בו במעלה העליונה מן הנאצלים מהרוחני הזה והם הנביאים, ויש נביא שנאצל עליו בהקיץ מבלי שיחלימהו או יתיש כחו או ירדם ואם לא יהיה בקי ויודע בהירדתו ובעבודתו וקרבנותיו יהרגהו, ולא נמצא אחד מהנביאים שלם בזה השלמות זולת מרע"ה ועל כן נאמרו בו[6] שהיה מתנבא באספקלריא המאירה והנביאים האחרים באספקלריא שאינה מאירה וטעם זה שהוא היה נאצל עליו בהקיץ למעוט עסקו בדברים החושיים והאחרים לא היו כמוהו כי היו מתעסקים בעניני העולם, נלוה לזה שלא היו מעותדים ומזומנים כמוהו ולפיכך לא היה נאצל עליהם זה השכל בכל עת ולא על הצורה שהיה נאצל על מרע"ה רק בחלום או במראות מבהילות ומפחידות, וכבר אמ' בשם ארסטו שאמר דבר שזהו נסחו. אמנם השמות האלהיות שהם הכחות ההות מכח שמותיו אשר הם ג"כ השכלים והכחות השמימים אשר הם מדרגה תחת מדרגה כמלך ושופט ומה שתחתיו מהשוטרים ומה שתחת השוטרים ההם מהשוטרים והשמשים הנשמעים אליהם והעושים מצותם כי כאשר יגבר על הרוחניים כח ההורדה ירדו למטה לעשות ולמלאות מה שיבוקש מהם ויהרגו המורידים אותם כשלא יהיו בקיאים ויודעים לעשות ההורדה הרוחניית בכל מה שיאת לה מהמקומות וההקטרות והקרבנות והמלבושים והמאכלים והמאמרים וזה והדומה לו ר"ל מי שהשיג מעלתו הוא דרכו עמו כאילו מדבר עמו בקול ישמע לו מבלי מבטא יבין ממנו רמזים כנגד הענינים הדורש ממנו והוראות כנגד הדברים אשר בקש ויעצהו עצות שיצא בהם ממבוכתו ועניו וצרתו ותזכירהו ותעוררהו לענינים עמוקים יפרשם הוא בהקיץ ויערים ויחקור האיך יוכל להשיגם וקיומם לו וזה ג"כ בהכנות והזמנות גשמיים ומחשביים עם מה שזכרנו מן ההקטרות והמקום הראוי לו ויוכל להיות שלא ימצא לו עניין ולא אפשרות בכל אלו הנמצאים לטרדת דעת או מחשבה או מקרה יארה לו באמצע וישאר נבוך במבוכה חזקה ואח"כ יחזור[7] פעם אחרת להורידו ויתנפל ויתחנן לפניו במה שנסתפק לו ונסתתר הן שיקבל וישמע לו ויתר ספקותיו שנסתפקו לו

[5] זה מובא בפירש הראב"ע פ' בשלח בשם ספר העצמים וז"ל שהמעלה העליונה שבכל הרוחנים הוא מעלת שכל הפועל והוא הנקרא שכינה ובו ישיג הנביא והמשיג ית' בעת התבודד אליו וכו' עכ"ל.

[6] יבמות מ"ט ע"ב, סוכה מ"ה ע"ב.

[7] עיין בספרא דצניעותא עם פי' הגר"א ושם בהקדמה להגאון ר' חיים ז"ל. ובמדרש תלפיות ענף כשוף בשם אגרת גלינוס ובחיי.

או לאו, וכבר אירע בזה לאדון הנביאים במריבת העם על המים וכבר רמזתי זה בפסוק ודברתם אל הסלע וזולתו, ועוד נבאר זה בביאר רחב כשנדבר בנימוסים בעז"ה.

האופן השלישי הוא למטה מזה במעלה ואף כי תוכן המעשה אחד והוא הורדת בחניות הככבים, וזה כי יעבור המוכיר את הכוכב המושל על מצב ידוע ולבש מלבושים שהם מחלקו ושיאכל מאכלים שהם מחלקו ושיביט ויכוין אליו בהיותו בנקודת גבהו והוא באמצע השמים חזק מאיר באור עצמו ולא יחתוך אותו (נ"א ולא יעכב עליו) אור כוכב אחר ויקטיר בקטרת אשר מחלקו ויקראהו בקריאות הנאותים לפעולותיו כמו שיקרא לשמש שהוא המאיר והמושל גדול המעלה והדומה לזה, ולמאדים שהוא הגבור הנוצח המשדד הממהר והדומה לזה, וירבה התחנה אליו והכונה ויראה בעינו הרוחני ההוא עצמו בצורה תארית וישאלהו וידבר עמו הרוחני ההוא בקול שיהיה במבטא שיבין ממנו רמזים והערות ישתכל בהם וישיג מבוקשו ולפעמים תכין לו מתנות רבות ותורנו על מקומות שבהם מטמונות, ואלו הרוחנייות כולם יארע בהם בעת הורדתם מבלי דעת והכנה אימה חשכה ומות ותרדמה ושנוי צורה או חרשות או עורון או אלמות או בטול איברים ולפעמים שרפה כמו שיקרה מאבני אלגביש השורפים וזה כשיהיה מטבע החום וקפאון כשיהיה מטבע הקור.

האופן הרביעי והוא השפל והשח במעלתו והוא שיתחדש באויר מכח רוחניות אלו הכוכבים רוחות אחרות שהוות בעולם ויבואו לב"ח ברוב העתים ויצטיירו לו בצורה מצורות בעלי חיים שמורה עליו הכוכב אשר ממנו נאצל הרוח ההוא, אם נאצל מנוגה יהיה כתבנית אשה, ואם היה ממאדים בצורה פרש או איש מלחמה, או כעין האש, יחזור על האדם ויודיעהו בדברים שמהם אמת ומהם שקר ורוב מה שנאצל זה הרוח על ב"ח אשר נתחברו איבריו ונרכבו בתחילת היצירה על מזג אותו הכוכב ויהיה המזג שלו נוטה לסגולות ורחניות אותו הכוכב ואלו הרוחניות הרעות נאצלות מהרוחניות הקדושים כאצילות הצל מן הגוף, ואין צריך להם לא הכנה ולא הורדה רק הוא מתדבק במי שיפגע שיהיה מטבע עצמו ומזגו, ולפעמים יבאו לזולתו כשיורידם ואלו הם הנקראים שדים[8] וברוב ישבשו צורת בעליהם ויבטלו איבריו ויחליאהו ויהרגהו וידבר עמו ויטען עליו בטענות ותחנות והוא ג"כ מדבר על לשונו בעת העונה, ואמנם יהיה זה בעת התדבקו בבעלי חיים כגון זה שאמרנו כשיעשה מעשה או יפעל פועל מהדברים הראוים לעשות כדי להוריד ההורדה ההיא בין שיעשה זה בכוונה או שלא בכוונה, אלו הם הד' פנים

[8] בספר החיים המיוחס להראב"ע כ"י בריטיש מוזעאם וכעת הוא ת"י הרב הג' דר' משה גאסטער נ"י רב דק"ק ספרדים בלונדון שם דבר בעניני השדים כעין זה באריכות ועיין ברמב"ן בראשית ד' כ"ב בשם כתבי שמושי השדים דעת אחרת בזה.

שמהם יהיה האצילות על הכח הדמיוני והכח השכלי מה שנאצל מאלו הרוחניות וסברת המשיאין ובעלי הדתות, ודעתם בזה לפי שמזה הצד הורגלו בעלי הדתות ר"ל כלל ההמון העולם לקיום מה שקימוהו הנימוסים.

המאמר בבעלי הנימוסים והם אנשי הצבא והבוט והכלדיים וכל האחרים אשר היו קודם המבול, הדעת המפורסם אצל כלם היא שכחות הכוכבים הם פועלים בנו והם המנהיגים אותנו לרוב פעולתם בכל הנמצאות אשר בעולם השפל ושמהם התמדת קיומנו ושהם הסבה בו ושהם סבת העדרנו והפסדנו, וזה אמת אין בו ספק שהדבר כן, מלמד מי שתלויהו השגחה אלהית הופכת אותם הפעלות והיא פעולה יותר חזקה במשגחת בו. ואם הכוכב הוא מחייב לבא עלינו תחזיק פעולתו ואלה הם כדמות מרע"ה ואליהו ולפיכך היו העמים הנזכרים עובדים הכוכבים וכחותם ומגדילים ומאדירים אותם ומשתחוים להם ביום אשר היה מושל אותו כוכב וקוראים אותם בשמותם ויקריבו להם קרבנות[9] ויזבחו להם זבחים ויקטירו להם ההקטרות הנאותם להם כפי עת היותם בכל מזל ומזל ויורידו כחותם, והצאבה[10] היו מכינים להם הכנות אחרות והיו בונים להם בתים והיו פורשים ומציעים בהם הבגדים אשר יאותו לטבע אותו כוכב וטבע אותו מזל אשר בו הכוכב ההוא, ומי שהיה עובד מהם לשבתי בעת שהיה רוצה לעמוד ולבקש מלפניו ההצלחה והורדת רוחניותו היה מצפה עד עת היותו בבית כבודו ומעלתו והוא מזל מאזנים והוא אחד מהבתים שלו[11] והוא מזל דלי והוא המעולה שבהם, וג"כ מזל גדי ושיהיה מיושר ההליכה מזרחי ברבוע הנזכר בחצי השמים נקי מכל רע אז היו מכינים לו ההקטרות אשר יאותו לטבעו וילבש בגדים שחורים אשר הם מחלקו וג"כ מנעלים שחורים ובידו טבעת של ברזל ויכוין לו שכלו ודעתו ויהיו בגדיו טהורים נקיים מכל טינוף וירבה לו בצום ותפילה בעת הראותו ושיריח ריחיו אשר הם מחלקו ויאכל המזונות אשר הם מחלקו ולא יסור מזה הדרך לעולם והוא עושה כל מאדו לעולם להתנפל ולהתחנן לו מעט מעט עד שירגילהו וישגיח בו והוא עם כל זה משתחוה ומתפלל ומבקש מהאל יתעלה שימלא בקשתו[12].

ואם אחר שנשלם חפצו רחק ממנו כל מה שאותו כוכב אינו מרחיק יסור מעליו ולא ישגיח בו אך יהרגנו אע"פ שלא היה מבקש ממנו שום דבר לפי שימצאהו בהפך טבעו

[9] מובא בפירוש הראב"ע פ' נח בשם ספר העצמים ועיין בראשית מ"ט.

[10] כת עובדי אלילים קודם המבול כדכתב הרב בראש המאמר ולא כמו שחשב הכוזרי במאמר שני שהם עם מיוחד.

[11] ראה בכוזרי מאמר ד' ונשאר עדיין מן החכמה המיוחדת בענין הזה ספר הנקרא פרקי ראב"ה בו מדת הארץ וכל אחד מהגלגלים וטבעי הכוכבים והמזלות והצורות ובתיהם וטובתם ורעתם וכו'.

[12] וכן מצינו במלכים ב' י"ז ל"ג את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עבדים כמשפט הגויים אשר הגלו אותם משם.

ואינו מוכן ומזומן לו לקבל ממנו והוא נשכח אצלו, וכל זה מבואר אצלם בנסיון ולכן היה המוריד רוחניותו מתמיד בעבודתו ובעת שהוא רוצה ההצלחה ממנו על הצד שאמרנו היה מכין לו מוגמר עשוי מהאבנים אשר הם מחלקו ויעשה לו ג"כ צורת שתי וערב חלול ירכיבהו על צורתו ר"ל הצורה הנאותה לבקשתו אם היתה בקשתו על עניין מלחמה ירכיב אותו על צורת סוס או ארי או נחש ואם היה רוצה לעשות למדרגה ירכיבהו על כסא או הדומה לו[13].

אבל אמרו לעשות צורה שתי וערב לפי שלא נדע לרוחני תבנית אלא שהוא בעל גרם והתבנית נברא בכל נברא בעל גוף וכל בעל גוף נופל תחת תבנית השתי וערב לפי שיש בו אורך ורוחב ועומק והם מרחקי כל בעל גשם כדי שלא ירחיקנו הככב לפי שאי אפשר לו מבלי שיהיה לו אחד מאלו השלשה מרחקים, ונוקבים בראש המוגמר נקבים סביב סביב כדי שיעבור ממנו עשן הקטרת, ויעשו זאת ההקטרת לעולם במקום קדוש ונקי מכל טינוף והוא מגולה אין בו תקרה ולא מיסך מבדיל בינו לבין השמים ויפרשו על זה המקום בגדים שחורים ומלבושים שחורים וצמר שחור נקי, וכל זה על מטבע שבתאי ולא יערכו עם זה שום דבר מהבגדים ולא מהאבנים, ויניחו השתי והערב בראש המוגמר כדי שיהיה העשן עולה ממנו ויעברהו ואחרו שהוא מגיע עשן הקטרת עד הככב בחצי השמים לפי שהקוים היוצאים ממנו בהיותו באותו ענין הם מגיעים עד נקודת הארץ ולא יחתכם אור ככב אחר.

ואנחנו לא באנו עתה לומר האיך היא דרך הצלחתו עד שתבקש ממנו לומר לך האיך יחתוך עליו ככבים אחרים, וחלילה מזה אינו ירא שיש חשד עלי באמונתי לפי שכשאני מפרש אלו הענינים איני מדבר עם מי שלא הכירני ולא ידע אמונתי ולבי ואיך הוא הרגלו עמי מעודי עד היום הזה בין בסתר בין בגלוי, ושאהיה מפני זה גורע שום ענין מאלו ומעלים עיני מלאמרו או שאחשוב דברי בזה שעשיתי שלא כהוגן, ולכן לא אמנע עצמי מלהעמידך על ענינם ומעשיהם לפי שמזה תשקיף ותעמד על תורת ישראל וענין משה ע"ה השקפה אמתית ויעידו לך כל הפסוקים אשר בתורה וכל אחד ואחד באמתות זה. ויוסיף לך במה שאאמת לך אמתות השכל ויסורו ממך כל הספיקות ותהיה מאמין באל ית' ובתורתו הקדושה אמנה מופתית לא על דרך קבלה, כמו שהם מאמינים בו ההמון ובפרט החסרים מהם.

[13] בספרי חצי מנשה פ' בראשית רבי אבא אשכחו ספרא דחכמתא דילהון ואשכחנא ב"ה כל עובדין ופולחנין לככביא ומזלי, והוא בזוהר סדר בראשית ועיין בפירש הראב"ע יתרו כ' ה' בשם ספר העצמים הזה ובשם אהל יוסף.

ובעת שהוא עולה זה העשן מגיע עשן הקטרת עד הככב ולפי תשוקת הככב לזה העשן ירד לו וימשכנו לעצמו, ובעת שנדבק השפל בעליון נתחייב להדבק העליון בשפל, המשל בזה המעשים הנראים שאם נדליק ב' נרות ונניחם זה למעלה מזה מקבילים אם יכבה הנר השפל מהב' נרות והגיע עשנו לנר העליון ירד אור העליון למטה על הדרך בעצמו אשר עלה לו העשן, והנר השפל ג"כ יש לו תשוקה גדולה לנר העליון והוא בתכלית ההכנה לקבל אורו ויגיע לו אור הנר העליון ונדלק, וג"כ כח הרוחניות והוא הכח הנפשי בעת שיגיע מגלמו יעבור ויכנוס בו עד שיגיע לחללו לפי שהפשוט יעבור ויכנס בחומרי אם הוא מטבעו ויתחזק בו להתדבקותו בו וכשיתחבר בו והוא בלתי מוכן לו וסבול אותו ויהרגהו כמו שזכרנו, ומי שירצה לעמוד על שאר הורדות רוחניות כוכבים אחרים יעמוד עליו בספר העבודה הנבטייה[14] וספר החכם ארסטו ומספר עיגאני הנבטיי שזה כלו נאמר באלו הספרים ואין תועלת לשנותו ולדבר בו. אמנם יחדתי לזכור הורדת שבתאי מבין שאר הככבים לפי שממשלתו על ישראל[15] ופעולתו בכלליו ובפרטיו לפי שעל דרך כלל יפעל בהכרח בחלק, וה' יתברך הוא המישור לאמת, ואשוב לבאר בזולת זה בעזרת שדי.

המאמר בנפש כבר התבאר ממאמרנו ביסודות שהגרמים העליונים והיסודות מספיקים בהוית ההויות בתערובת אשר יבא ממנו הבשול והבישול. אמנם הוא מהחום המתחבר מהשמש ומהאויר והאש וזהו החמימות הטבעי המיוחד בכל נמצא וזה החום ימצא בזרע הצמחים ובזרע כל ב"ח והוא זן כל אחד מאלו הב' מינים ומגדל אותו. וזו היא הנפש הצומחת, וכן קראו אותה החכמים והיא כוללת הצמחים ובעלי חיים, וקוראים אותה הרופאים הרוח הטבעי, והפילסופים הנפש הזן ומשכנה בכבד ג"כ ימצא בהויות כח אחרת הנקראת חיונית וישתתפו בה כל בעלי חיים מדבר ובלתי מדבר ומשכנה בלב כל חי, אך נמצא לאדם בפרט עם זה הכח כח אחר אינו נמצא לזולתו מכל ב"ח והוא הכח המתעורר אשר בו תהיה לו אהבה לדבר אחד או למאוס בו הוא ההפעלות. עוד ימצא באדם כח המרגיש ופעולותיו הם חמשה, והם הראות והשמע והריח והטעם והמשוש ומשכן כל אחד מאלו החמשה ידוע, ומשכן השומר הכעס הכולל לכל הגוף וזאת היא הנפש המרגשת, ולא תמצא רק באדם לבדו, וזה הכח הנפשי ג"כ נחלק לד'

[14] ובכוזרי מאמר א' העבודה הנבטית, ואולי הוא זה מה שהביא המחבר שמות ב' י' בספר עבודת האדמה הנעתק מלשון מצרים אל לשון קדרים.

[15] עיין פירש הראב"ע פ' אמור ובפירש הא"ע פ' משפטים, וז"ל ובספר ראשית חכמה אמר כי שבתי ממונה על היהודים וראיה לדבריו שהם שומרים יום השבת שהוא בחלק שבתי כלומר שהם בטלים בו מכל מלאכה להודיע שאינם צריכים ממנו עזר ואינם מבקשים ממנו שיעזרם כי הם נשענים על אלהי האלהים יתברך שמו ע"כ.

כחות כח מניע בחפץ או בכונה והוא משועבד ומצווה מכח המתעורר ר"ל שהוא מניע מן האדם החלק אשר יצוהו הכח המתעורר ולצד אשר רצה להתנועע, וכל זה הכח העצבים ומשכנו במוח לפי שממנו יתפשט לכל כחות הגוף, והשני הוא כח הדמיון זה הכח בעת שהחושים נמצאים ומזומנים כמעט שלא יראה לו פועל בנמצא המזומן לפי שהחושים יעכבוהו מלהשיגו, אך בעת שיגבר הדבר על החושים תראה פעולתו מאד לפי שהוא מדמה ומצייר אותו הדבר אשר גבר על העניין או שהיה עליו ומקום זה הכח המוקדם במוח. והכח השלישי אשר מכחות הנפש כח המחשבי והוא אשר חושב ומקיש הדברים וינהיגם ויקח מה שינתן לו מן הדמיון ותראה פעולתו בו ובאיכות פעולתו והתפעלותו והוא באמצע המוח. והכח הד' הוא כח הזכירה למה שעבר מן הדברים אשר אירעו על החושים אחר שקדם ענינם ואשר יוציאם ויגלם לכח הדמיון ברגע אחד ויראם ויתנם לו מיד וידמהו ומשכן של זה הכח אחרית המוח, וכונתנו עתה לזכור זה על דרך ההעברה וכדי שיהא זה זכירה לנפש כחותיה. ודע כי אלו הנפשות השלשה והם הטבעית פעולתה בכבד והנפש החיונית וחלקיה הם בלב, והנפשית וחלקיה התשעה הנזכרים והיא במוח.

ודע כי אלו הכחות הנמצאים לנפש לפי שנושא כל אחד מהם הוא גוף (והם לא יסרו ממנו אלא הם שלמות לו ר"ל כי בכל כח וכח ישלם כל אבר ואבר ופעולתו והפעלותו וכל גוף האדם ישלם בכל אלה הכחות בכללם, ולכן גדרו הנפש שהיא שלמות מה לגוף) טבעי, ולפי שנושא, אלו הכחות הם הווים ונפסדים נתחייב שיהיה הנשוא ג"כ הוה ונפסד וכל אלו הכחות יהיו נעדרים בהעדר אלו הנישאים והנפש תאבד באבדם כמו שיעדר אור הנר בעת שנשרפה ונעדרה הפתילה או כמו שיעדרו נגוני המוסיקא אם נשברו הכלים אשר בם נעשו הנגונים, ונמצא לאדם כח אחר ענינו מופלא ופעולתו שהוא משיג בכל הענינים המופשטים מן החומר וזה שהוא לבד משיג הגונים נפרדים מהגוף והתנועה לבדה נפרדת מבלי מתנועע והארך והרוחב והמשא הכבד ושאר הדברים שלא תשיגם הנפש ולא אחד מכל אלו הכחות הנזכרים אלא בנשואם וחומרם וזה הכח האחר ישיגם וידעם מבלי שיצטרך לחלקם בגלמם ויחלקם ויפרידם וילוה להם ענינים אחרים בקו והנקודה והמספר וירכיב דבר על דבר ויבין דבר מדבר עד שיתחייבו מזה פעולות רבות מאד ויכיר ג"כ הנאה מן המגונה והמחויב מאשר איננו מחויב והוא התחלת החכמות העיונית וזה הכח יתחלקו פעולותיו וזהו השכל המעשי והשכל העיוני, והמעשי הוא אשר בן ילמוד האדם הענינים המעשיים כגון המלחמה ומלאכת הרפואה ומלאכת הנגרות והאריגה, והשני ישיג בו ענינים שחיובם שכל נאצל עליו וזה הכח

הנבדל משאר הכחות נקרא כח השכל והפעולה האחרת מפעולותיו אשר הוא השכל המעשי יצטרך לפעולותיו לחוש ולדמיון ויעדר ג"כ בהעדרים.
והחלק השני אינו כן ויראה מענינו שהוא ענין אלהי והוא נמצא בנו בכח אלא שבזמן הנערות לא יצא לפועל לפי שהוא מוטבע בלחות ויוכל להיות שלא יצא לפועל לעולם לפי מונע שיזדמן לו שימנעהו מהשגתו והשגת זה הכח השכלי למושכל אילו כהשגת החוש[16] למוחש לפי שהשגת החוש למוחש הוא בהפעלות החוש וג"כ שכל חוש שתסכים שהשיג מוחש חזק לא ישיג אחר כן אפילו מוחש אחר חלש כגון שמע ההברה לאוזן אם הוא חזק לא ישמיע עמו הברת קול אחר אפילו חלוש ממנו שאם תשמע האזן קול השופר לא ישמע עמו קול הנבל וכן עם אור השמש לא יושג אור הנר[17] והמושכלות בזה הכח בהפך זה לפי שהוא יעלה לו מהשגה חזקה וגדולה לאחרת גדולה וחזקה ממנה והוא לו יותר קל מהשגת המושכל החלוש הראשון להשגה החזקה הקרובה ממנו, וג"כ בעת הזקנה כל מה שתארך הזקנה ותלך בה יחלשו בה כחות ההרגש וזה כח הדברי או השכלי או כמו שתרצה לקראו ותחזק ברבות השנים וזה שהקדמנו מענין הנפש יש בו די במה שנרצה לבאר בע"ה.
המאמר בב"ח. דע כי רבים מב"ח מדגי המים כל מה שהוא קרוב למזג היושר תניעהו יותר נפשו לדבר שהוא יותר נאה לו ולטבעו ותרחקהו תכלית הריחוק מאשר הוא בהפכו ותשמרהו ממנו כגון רבים מעוף השמים כל מה שהוא קרוב למזג היושר ותניעהו נפשו לדברים הנאותים לו המוצרכים לו בישובו בהויתו ורצונו ומזונו ותראה לו בעין הדברים אשר אינם נאותים לו ולטבעו והוא ירגיש בהם ויתחבל תחבולות ומרמות להתרחק מהם ולקרב הנאות והטבה לעצמו ותמצא בו שום ענין מתחבולה ומרמה וזה כגון הזאבים והאריות ורבים מהעופות, ויש מהעופות שימצא לו חכמה בעתידות ומכיר עשבים ודברים שהם מוצרכים לרפואה וירגיש בהתפכות הזמנים והתקופות ויזמין לעצמו כל מה שיצטרך לו להתכסות בו או מה שיצטרך לו מדירה ומזון, ואתה רואה פעולת הנמלה והכנתה והזמנתה לעצמה מזונה ומה שתצטרך לה כמו שהמשיל שלמה ע"ה, ואלו הכחות והפעולות הם אשר קוראים אותם הפלוסופים טבע, וזה הדבר אשר קראהו גליאנוס חכמה וערמה וזהו אומרו ופרסמו כל הקודמים שהטבע חכם ובאמת נכון להם לאמרו לפי שיתמה האדם תכלית התמה כשיתבונן פעולותו וכשיובן פעולתו בחלאים ובימים אשר הם מנין נפרד הנקרא בלשון קדר בחראן ור"ל שבימים

[16] חוש הוא מלשון הרגש כמו ומי יחוש קהלת ב' ובחז"ל ברכות חש בראשו.
[17] כדרז"ל חולין ס' ע"ב שרגא בטיהרא מאי אהני.

ההם יתהפך ענין החולה, לטוב או לרע במזונות וחלוקו ושנויו על האברים ובשלו הדם והבדלו הליחות, וג"כ בציירו העובר ותבניתו לצורת איבריו ושמירת תכונותם ומרחקם וקרובם קצתם מקצתם ושמירת סדרם ושמירת מנין איבריו מדומה החלקים ולא יטעה באחד מהם ולא יוסיף במנין העצבים הדופקים והשוקטים ולא יוסיף ולא יגרע במנין העצבים והצלעים והקשורים אשר יקשרם ועצמות הראש ושאר הגוף וציור תבניתם ויכינם הכנה שיהיו נקל לקבל במהרה הפעולות הנצרכים לקיומו ולהתמדת חיותו, ותמנה לכל גוף וגוף שס"ה עורקים שוקטים ושס"ה[18] עורקים אחרים דופקים כמנין ימות השנה והאחרים כמנין לילותיה, ואין זה מקום לדמות עניינם בגוף לדמות בנין העולם שמזה הצד נקרא האדם אצל הפילוסופים עולם קטן וג"כ אצל רז"ל.[19]

אמנם הכוונה בזה להודיעך ולהורותך ולהעירך שימצא פועל מבלי כלי וחרש מבלי אבר ואורג בתכלית החכמה, לא ראות לו ולא יד ונגר בתכלית התיקון ולא יד לו ולא רגל ולא כלים, וכל זה בתכלית יופי הציור, לא עין לו ולא שמע ולא אצבע ולא אבר ולא חומר אלא כח יצייר וירקם ויפתח פיתוחים ויחוק חקוקים ויארוג ויבנה הוא לבדו בתכלית הציור והדקות הרקמה והחקיק וסדר מתוקן והקש יותר נאה מכל חכם חרשים ומשער כשיהיו אצלו כל הכלים שבעולם לא יוכל לחקות פעולה אחת בעולם מכל מלאכות הטבע ולא אפילו בתבנית הצורה הנראת לבדה וזה נמצא יעידו עליו ההרגש והשכל שהוא נמצא ולא ימצא לו עין[20] ולא יד ולא רגל ולא אבר, ולא תוכל לאמר בו שהוא ארוך או קצר ולא שהוא ירוק או לבן או אדום או תכלת, ולא שהוא קל או כבד ולא שהוא בעל תבנית או מתוק או מר. והתבונן זה הענין בתכלית ההתבוננות והחזירהו בשכלך והתבוננהו בלבך וזכרהו לעת שאצטרך להורותך בו על זולתו שהוא בוראו ומלבו לפי שלזאת הכונה היה סדר אלו הענינים וזכרי היסודות וההויות והסגולות הרוחניות והכחות שיהיה מדרגה לידיעת הבורא ית' להרחיק ממנו כל הראוי להרחיק ולחייב לו מה שנוכל לחייב מן החיובים הפשוטים יותר כפי יכולתנו וכשתדע זה המנהיג הגדול ותקח אזנך שמץ מנהו אז תדע מה טעם ויאמר ה' אל משה, וטעם וירד ה'. ויאמר אלהים באמתות זה, או אם יוכל להיות שיהיה בעל גוף ושיתהוה ממנו בן יחיה וימות או אם זהו נמנע או אם ידבר וינבא למי שאין בו חכמה ואין בו לא מעלות המדות ולא מעלות השכליות או אם

[18] עי' מכות כ"ג ע"ב.
[19] סוף מדרש קהלת.
[20] וכמו בארץ ובשמים דבר הכתוב בתורת משל ולשון בני אדם כן על השי"ת הוא רק דרך משל ועיין רש"י תהלים י"ט בכל יצא קים.

לא. ואחר שבארתי לך שיש במציאות פועל שאיננו גוף אוסיף לך ביאור זה כשנדבר בגלגלים בעז"ה.

המאמר בגלגלים דע שאלו יסודות הד' ושאר מה שאמרנו שיתהוה ממנו ומה שלא זכרנו שהוא מקיף אותם מכל צדדם גוף כדורי אשר חומרו חומר אחר וצורתו צורה אחרת זולת חומר וצורת אלו היסודת ואין ביניהם דמיון בשום ענין ממיני הדמיונים לבד שצורת זה הגוף צורה שכלית ורוחנית פשוטה אין בו הרכבה ולא תערובות ובה יתנועע זה הגוף הכדורי תנועת ההקפה התמידית אשר אין בו עקום ולא חזרה ממערב למזרח ואין בזה הכדור כוכב אלא הלבנה לבדה וזהו בו כגוון בדבר או כטלאי בבגד ר"ל שהוא חתיכה מגלגל הלבנה ויש לו גלגלים אחרים איני צריך לזכרם, ולמעלה מזה הגלגל גלגל אחר ידבק שטחו בגבנונית זה האחר אין ביניהם ריקות כלל ותנועתו ממערב למזרח ג"כ כתנועת הראשון ובו ככב על הסדר אשר הוא ככב הלבנה בגלגלו והקפתו כהקפת גלגל הלבנה ר"ל לצד אשר יתנועע לבד.

אמנם במהירות התנועה או בכבדותה הוא מתמהמה יותר ממנו והוא חופף ומקיף זה הגלגל מכל צדדיו, ולמעלה מזה הגלגל אשר בו ככב הוא גלגל נוגה יתנועע ג"כ על זה הדרך וחופף לגלגל נוגה כהקפת גלגל כוכב לגלגל הלבנה ומתמהמה בתנועתו מעט מגלגל ככב וחופף ומקיף הגלגל הרביעי. והנה המאור הגדול השמש ית' שם[21] בוראו, חופף כל אלו הגלגלים אשר זכרנו בהקפתם קצתם על קצתם ותנועתו ממערב למזרח ג"כ אלא שמתמהמה בתנועתו יותר מגלגל נוגה לפי שישלים פעולתו בשנה תמימה וחופף זה הגלגל גלגל אחר הוא גלגל מאדים ותנועתו יותר כבדה ממנו ר"ל מגלגל השמש ותנועתו כתנועת הגלגלים אשר תחתיו ולמעלה מזה הגלגל צדק חופף גלגל מאדים על הדרך אשר מקיף גלגל מאדים בגלגל השמש וג"כ חופף ומקיף לגלגל צדק גלגל שבתי על זה הדרך בעצמו, אלא שתנועתו יותר כבדה מאד, ולאלו הז' גלגלים לכל אחד מהם גלגלים אחרים רבים מהם, יש שיתנועע בו הככבים הנזכרים הפך התנועה אשר היא ממערב למזרח ר"ל קרבם לארץ או רחוקה ממנה, והנטיה לצפון או לדרום, ואלו התנועות כלם על מוצקים שונים ואחרים זולת הז' הנזכרים אין תועלת לזכרם הנה כלל, וחופף כל אלו הגלגלים הנזכרים וכל גלגלי ההקפה וזולתם המיוחדים לכל אחד מהם גלגל השמיני אשר חופף ומקיף את כלם ותנועתו ממערב למזרח אלא שלא תיראה לו התנועה ההיא לרוב כבדותה אלא בזמן ארוך בכמו ק' שנה יראה שהוא מתנועע מעלה

[21] לפי זה מכנים את הקב"ה בשם השמים ואתה תשמע השמים מ"א ח' ל"ב ויהי מורא שמים עליכם אבות פ"א.

אחת ובזמן מהדורות תראה זאת התנועה כמעט מע'[22] שנה ותראה להרגש ותגיע זאת התנועה עד כמו ל' מעלות, אחר כן תשוב ממערב למזרח על הדרך אשר בא עד שיגיע למקומו אשר היה שם בתחלה בקרוב מאלף שנה או בקרוב מתשס"ה כפי חלוק הדעות בכוון אל אקבאר ואל אדבאר בלשון קדר ר"ל ההקבלה והנסיגה שאין רצוננו עתה לזכרו כי אין זה מקומו, ולא באנו לזכור ממנו שום דבר אלא מה שבא אגב גררא בדברינו בענין אשר אנחנו בו, ולא תסור זאת התנועה מההקבלה והנסיגה לעולם בזה הדרך, ולפי שאי אפשר להיות בין ב' תנועות שונות לגוף אחד תנועה תמידית אלא שיהיה שיתחדש ביניהם עמידה בעת החזרה ואפי' שתדמה זה בתנועה מהירה ביותר אלא בהתחדשות שום זמן עמידה בהתהפך הגוף לשוב בהמיר התנועה ולא יוכל להיות שלא יתחדש שום עמידה בתנועה אשר נרגישה אלא בתנועה הכדורית ואין זה מקום לבאר זה. ובזה הגלגל הם הככבים העומדים יען שלא יראה ולא יורגש להם תנועה, ואלה הם המון כוכבי השמים אשר נראים מהארץ מלבד השני מאורות והחמשה כוכבים הנבוכים אשר נראה אליהם מהלך ומחזיר ועמידה, ואלו הענינים החזרה ועמידה הם לפי ראות העין, ואינו כן לפי האמת לפי שאין למעלה ולא למטה דבר עומד זולת הארץ לבדה[23] אלא שיש לקבל הככבים גלגל הקפה שמוצקם יוצא ממוצק אותם הז' גלגלים שקצת אותם המרכזים כל אחד בשטח גלגלו המיוחד לו וקצתם מדומים בזולתו מהמקומות ואשר מרכזו בשטח גלגלו המיוחד לו הוא אשר נקרא גלגל הקפה וכל זמן שהולך הככב בחצי הכדור העליון החותך גלגלו בעת עברו על נקודת החותך יראה שהוא מתנועע תנועה ישרה ממערב למזרח עד שיגיע אל הנקדה אשר היא כנגדה בחתוך השני לפי שלא יוכל להיות שתחתוך עגולה אחת לעגולה אחרת אלא שיפול אותו החתוך בשתי מקומות ובעת שיגיע הכוכב והשלים הקפתו והוא שאר השפל אשר יראה לנו הכוכב בעת שהוא באותה נקודה קרוב אל הארץ והשלים הקפתו עד היותו בנקודה חותכת יראה לנו כאלו הוא חוזר ממערב למזרח, וכדי שיתבאר לך זה ויהיה קל להבין נציע עתה כי עגולת[24] א"ב הוא גלגל ככב ועגולת ה"ז הוא גלגל ההקפה חותך הגלגל על שתי נקודות אותיות ג"ד וכל זמן שהככב מהלך מג' אל ד' נראה לשוכן במרכז והוא נקודת ב' שהוא הארץ לפי שהארץ כלה במרכז אצל הגלגל בערבה לגלגל יראה לו שתנועתו ישרה וכאשר יהלך מד' אל ג' יראה כאילו הוא חוזר וכשיהיה בנקודת הארץ יראה שיש לו שנוי וכשיהיה

[22] עיין בזה בספר הברית מאמר כוכבי השמים ובהוריות י' ע"א ובפירש הראב"ע דברים ז' ט' בשם ספר זה העצמים.
[23] עיין פסחים צ"ד ע"ב.
[24] הציור הזה כך מצאתי.

בנקודת י"ו נאמר שהוא בנקודת שפלותו ואפשר שיראה וכשיהיה בנקודת ד' ונקודת ג' יראה שהוא עומד ושאין לו תנועה. וזהו הענין המבוקש בביאור זה.

אמנם הוצרכתי לזכרו לפי שאמרנו מענין המחזור והעמדה לפי שלא יהיה בדברינו סתירה מפני ההעברה לפי שפעמים נאמר שאין למעלה עמידה ומחזור ופעמים נאמר במקום אחר החזרה והעמידה וזה הגלגל אעפ"י שכולו מלא עקרבים כוכבים כמו שאתה מוצא יש בו בדמות רצועה רחבה שהתחברו בה כוכבים רבים שחוגרת הגלגל בהדבק ראשה עם סופה ונקראת כלאותה החיבור חגורת המזלות, ולפי שהיא כמי שלקח חגרה רחבה שבה כוכבים רבים וחגר בה הגלגל. והשמש אשר הוא המאור הגדול אשר בשמים וגדול הגרם מכל הנבראים מלבד הגלגל הגדול והמושל בכוכבים ומושל בעולם והוא נפש כל[25] מתנועע בעל נפש ואשר אלהים נאצל אורו על כל בעל אור מהגופות שתחתיו ושאחריו והוא המוציא לפועל והמבשל והמעכל ומהוה ומאיר ומטע והשורף והמקפיא והעושה היום והלילה ואשר קצרו הדעות מלספר בפעלותיו הנכבדות והוא סובב על אותה החגורה ואותה החגורה אשר בה חבור הכוכבים היא לו מסלול ודרך, וא"ת האיך הוא השמש בגלגל הרביעי והחגורה בשמיני והוא סובב על אותו החגורה והוא לו מסלול ודרך זה קל להבין מאד והטעם כי הגלגלים זכים בתכלית הזכות ולכן יעברו ויגיעו ניצוצי האור אשר בשמיני עד ראות עיני יושבי הארץ, ואין בעובי כל הגלגלים אפילו אם יתחברו מאת אלף מהם יחד מה שימנעהו מלעשות כן וזאת בחגורה נמצאו בה טבעים שונים במהלך השמש עליה כי פעם אנו רואים שהוא עושה באויר ובמים ובארץ פעלים שמגיע מהם לנמצאים שנוי פעם מחמימות ופעם מקרירות ופעם מיובש ופעם מליחות ופעם מרוחות ומטר ופעם מקרח וזולת זה השנוים הרבה. ולכן הביטו וכוונו הראשונים אל אלה המקומות ומצאום שהם נחלקות לי"ב פעולות כללים וקרא לכל מקום מהם שהשמש עושה בזמן מעשה הפך מה שעושה בזולתו מזל, ולפי זה הענין נחלקת היא לי"ב מזלות והם טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאזנים עקרב קשת גדי דלי דגים, ולכן נקראת חגורת גלגל המזלות והחמשה כוכבים הנבוטם[26] ג"כ הולכים בכוון זאת החגורה אלא שיוצאים ממנה לצפון ולדרום יותר מיציאת השמש ממנה, וכמו שהשמש עושה באויר אותם הפעולות כפי מקומם מהמזלות הנבוטם ג"כ יתחזקו פעולתם בקצת

[25] אולי צ"ל והוא נפש מתנועע כל בעל נפש והוא דעת הרמב"ם ודע שחכמי ישראל הקדמונים כלם ידעו מהם והשיגו אותם לא בעין בשר ולא ע"י כלי הבטה אבל ע"י ההשפעה ורוח הק' או מסירה מאבות העולם.

[26] אולי צ"ל הנבוכים וראיתי מי שכתב לכך נקראו מזלות לפי שהם מזילים הזלה כמו תזל כטל אמרתי וג"כ נראה לי כמו שאמרו דכל אגב מזלייהו לא מחמעין פירש אגב הילוכייהו פסחים מ'.

אלו המזלות ובקצתם יש להם פועל נכר ובקצתם יראה להם פועל הפך מה שיראה במקומות אשר יתחזקו בהם וזה לרוב חולשתם, בגל"ך ואע"י תם.

זה הוא העתק מן הכתב[27] אשר שלח המר"ו ונורא כמר יצחק יצ"ו אברבנילה העומד אז בממלכת פורטגאלו אל הגאון אדו' כמוהר"ה יחיאל ורם ע"ה מפיסה.
נגיד ומצוה לאומים, תחכמוני ורב פעלים, ביום עשות ה' א' ארץ חמדה טובה ורחבה ארץ עיפתה כמו אופל, והעיר רבתי עם אשר אנכי בקרבה היתה למס, בעברה וזעם וינוסו לנפשם העם היושב בה, מפני פחד ה' כי בא לשפוט הארץ הלזו בדבר כבד מאד. אל אלקים ה' יודע כי גם בימים ההם בהיותי נע ונד בארץ, אם אבא באהל ביתי אני לדודי ואליו תשוקתי, אם אעלה על ערש יצועי במעשי ידיך אשוחח, אם אתן שנה לעיני בחלום חזיון לילה אחזה פניך פני א' אשבעה בהקיץ תמונתך, אם אראה איש ממדבר בא מארץ נוראה אחזתיו ולא ארפינו לדעת מה לך ולשלום אהלך, והיום הזה כי באתי משוט בארץ ומהתהלך בה זה שלוש שנים מפוזר ומפורר בין העמים, זכרתי ימים מקדם אשר ינודו בדבר שפתיך, כל עצמותי ירונו וישמחו במענה פיך, רגלי עמדה במישור בנועם אמריך כחי ועצם ידי כראי מוצק, ואומר זה ינחמנו ממעשינו ומעצבון ידינו ברוח שפתיו. והנה מפיו יצא רפא ירפא לב נשבר ונדכה גם כל חולי וכל מכה, וכי שמעתי מפי עוברים בארץ ובערינו מפי עבד אדו' זה אברהם משרתך נאמן וסר אל משמעתך המגיד לכל יבא גבורותיך נפלאותיך ומחשבותיך לשם ה' שתים המה קורותיך, צרת הבת ומיתת אשתך היקרה הצנועה היא היתה אם כל חי, היא האשה המלאה לה רוח דעת ויראת ה' כרחל וכלאה, צר לי מאד אמרתי איכה אוכל וראיתי את שאהבה נפשי בשמחה ובטוב לבב באבדן עצם מעצמיו ובשר מבשרו, איכה אשא קולי קול רנה כירחי קדם וקול ענות אנכי שומע, אין לבוא אל שער המלך כמך היום בפסוקי דזמרה ושר בשירים כי אם לנחם אותך ולדבר אל לבך דברים טובים דברים ניחומים ולמען הקים אותך מעון[28] דוי, ולמען עשה לב חדש ורוח חדשה בקרבך קדוש כאשר הייתה בטרם לדת יום פרץ על פרץ, ובטרם תצמחנה תלאות מהומות וכדשא תפרחנה שואות גדולות ונוראות, איש א' למה ירע לבבך ולמה פניך רעים הלא כל הארץ לפניך מלאה אנשים ונשים עזבו ה' וימירו את כבודם באלקי' חדשים הלא גם באנו רבו כמו רבו בני אדם גם בני איש חלפו חוק ואין אומר השב, ולמי יחפוץ המלך ה' צבאות לעשות יקר וגדולה יתירה בקחתו ואיננה

[27] כ"י בריטש מוזעאם Add 27, 129.
[28] צ"ל מערש.

ולמען לא תקחו עוד אתה ורעיך חרפת רעה בגוים, גבר הוקם על אודות האשה כגפן פוריה אשר לקחת יגון ואנחה ערבה כל שמחה גלה משוש לבך, מה יתאונן אדם חי רב פעלים כמוך הלנצח יחיה האדם ימלט נפשו מיד שאול סלה, הלעולמים עשה א' את האדם פדה נפשו מרדת שחת, הנה אנחנו באים לארץ לכלה ולחרץ אם בהמה אם איש לא יחיה, עת פקודתם יכשלו, והיה כעם ככהן תורה אחת להם מות ירעם כקטן כגדול עש יאכלם קמוש יירשם. מי ימלל לאדו' כל התלאה אשר מצאתנו זה שלש שנים שנות ראינו רעה הוה על הוה מחוץ תשכל חרב המלאך הממית ומחדרים אימה, החל הנגף בעם ותהי המגפה בעדת ה' רבה וגדולה להאביד ולהרוס הקטנים עם הגדולים לא ישא פנים לזקן ונער לא יחון. אם כן איפה אל אדו' איש א' אל תערוץ ואל תחת בעמל אנוש תחזקנה ידיך והיה לבן חיל וביום רעה העבר רעה מבשרך וחזקת והיית לאיש כי חנם מזורה הרשת ובית מועד לכל חי ואין כל חדש תחת השמש. שר וגדול אף לזאת פקח עיניך וראה כי למן היום[29] חרבה עירנו ושמם מקדשנו ויגל יהודה מעל

[29]פה מצאתי מקום לעורר בלב אחב"י חבת ציון וירושלים לקיים מה שנאמר אם אשכחך ירושלים וכו'.
והוא כדבר בעתו מה טוב והמקום גרם לי כי בעת שקראתי הטורים האלה במכתב הזה לא יכולתי להתאפק ועיני זלגו דמעות וגם במסתרים תבכה נפשי על שבר בת עמי הגדול כים, וחדשים לבקרים רבו ועצמו תלאותינו וצרותינו מבלי כל קץ ותכלה ח"ו, ואם כי אין בפי להגיד חדשות בדבר לא אוכל לעבור בדומיה על פני המכתב מבלי להעיר מאומה, ואולי תמצא בדברי מעט חדשות. בשנת תרנ"ב הוצאתי לאור בברלין ספר קטן המכונה בשם "דגל מנשה" מאמרים בכלל ישוב א"י ובתר"ס יצא לאור פה לונדון ספר הלכות א"י המיוחס לבעל הטורים ב"י מנבען עם העורתי ועם הערות מהגאון ר' אליעזר שמחה אב"ד בעיר קאלוואריע הספרים האלה מיוסדים על הלכות א"י וחביבת הארץ הקדושה בכלל ובפרט, ועתה באתי לעורר רוח דעת אמת בדברים קצרים הנחוצים לעת הזאת. נכון לבנו סמוך ובטוח כי אהבתנו לארץ הקדושה לא תופר לנצח וכמו שהספרי תורה אין עתידין להבטל כך קדושה א"י לא תבטל לעולם שהא בהא תליא ועיין ירושלמי מגילה פ"א ויום יום עיני ישראל מצפות לשוב אל אדמתם ולו גם יטיבו את דרכם עמנו ולו גם ירבו עשות חסד אתנו על אחת שבעתים לא יוכלו לכבות את רגשי האהבה והגעגועים אשר ימלאו ויגדשו את כל בתי נפשינו, המת נשכח מלב ואין חבת ירושלים נשתכח ולא תשכח מלבנו, והכתוב אומר והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבתיך וירשת והיטבך וכו', ולא אמר והיטבך באשר הוא שם רק אל הארץ אשר ירשו אבתיך דברים ל', ועוד ונחל ה' את יהודה חלקו, על אדמת הקדש ובחר עוד בירושלים, זכריה ב' ט"ו ועוד שם ח' שבתי אל ציון ושכנתי בתוך ירושלים, ועוד גם זאת מצד הטבע והנסיון לא יצויר כי נבגוד בברית אהבתנו לארץ אבותינו אשר גרו שם, ועיין ירושלמי שביעית פ"ט, ועיין בספרי דגל מנשה בשם מדרש שה"ש כמו היונה אע"פ שאת נוטל גוזליה מתחתיה אינה מנחת שובכה לעולם כך ישראל אע"פ שחרב בהמ"ק לא בטלו שלש רגלים בשנה.
ועיין ירושלמי פיאה פ"ג תרין אחין באשקלון וכו' שכל זה היה אחר חרבן בית המקדש ובכל זאת היו עולין לירושלים מפני חבתם אל ארץ הקדושה ולעולם א"י מצא חן בעיני יושביו, עיין ירושלמי יומא פ"ד, ובפרט שהיא מיוחדת לאלהי ישראל והמעשים לא ישלמו כי אם בה והרבה ממצות ישראל בטלות ממי שאינו דר בא"י והלב והנפש אינם טהורים וזכים כי אם במקום שיודעים בו שהוא מיוחד לאלקים כמו שכתב הכוזרי בחתימת הספר.
ומענין משיח כבר כתבתי בספרי שו"ת לבני מנשה סימן ו' בשם הרמב"ם שכל פרטי הענינים אשר יהיו בזמן המשיח הכל דברי אגדה שדברו בו לפי השערת דעתם לא בקבלה ואין לסמוך עליהם עכ"ל.
ובשם הרב רש"ה הזקן בספרו דברי שלמה וז"ל הרבה פעמים אומר להמון שאין היהודי יהודי בעבור שעתיד המשיח לבוא שבין כך וכך היהודית מחיובת מצד אמתותה בעצמה אבל היהודי מאמין שיבוא המשיח בעבור שהוא יהודי והוא אחד מעקרי דתו ועוד כתב גם אם יעלה על הדעת ח"ו שלא יבוא משיח משה אמת ותורתו אמת עב"ל.
ועתה נשאר לנו לדעת מה חובותינו ונעשה, אם לשבת בדד וליחל כאשר יחלו אבותינו לקץ הימין מבלי שום

אדמתו לא שלונו ולא שקטנו ולא נחנו, להתגולל עלינו תמיד כל היום ילכו במועצותיהם במועצותיהם[30] אדום וישמעאלים מואב והגרים, ואם יום או יומים נעמוד בשובה ונחת קול פחדים באזנינו ושמועות יבהלונו ממזרח וממערב ומצפון ומים אשר אכלו שארית ישראל ועורם מעליהם הפשיטו, מי הוא זה ואי זה הוא יבעתוהו צר ומצוקה בצאתו מרחם אמו וגם עד זקנה ושיבה, ובשרו עליו יכאב אל הלקח כוחו ונשמתו לאשר נתנה וישוב העפר אל הארץ כשהיה, ובני ציון היקרים המסולאים בפי הרואים את כבודם בעלות הרע הזה כמבזה ונמס איכה יחשבו חייהם חיי צער ולא ישישו כי ימצאו קבר ינוחו על משכבותם משאות הזמן ומהמון גליו אל תבכו למת מבני ישראל ואל תנודו לו בנו[31] להולך מדחי אל דחי ויסך אלקים בעדו, כי היום גלה כבוד מישראל ומי יתן נמותה הפעם ולא נהיה עוד למשל ולשנינה נבזים ושפלים יגדל נא כח אדוני למחזיק ולמעוז לו, נדמה לך אל הקדושים המה הגבורים האיתנים מוסדי ארץ. והשבות אל לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו בייסורין של אהבה ה' א' מייסרך. הנותן עוז ותעצומות לעם יתן לך כלבבך אורך ימים ושנות חיים ושלום. הנותן מטר על פני הארץ משקה הרים מעליותיו ישקך מיין הרקח המשומר כוס של ברכה כוס של תנחומין, השם נפשינו בחיים הנצחיים יתן חלקך בין העומדים ממעל לכוכבי אל, אחר היותך שבע ימים ושבע רצון בעושר וכבוד ובנים תשיתמו לשרים ונטעך תחזינה בהזקין בארץ שרשם יעשו פרי מעלה כרצונך וכרצון האיש שמח ונעלז ביום שמחת לבך, ונפשו עליו תאבל בעת צרתך, בעא ומתחנן קדם אלקי"ק ערב וצהרים ישלם ניחומין יוסיף אומץ ורוח גדולה וחזק וכל המתאבלים עליה, ולאדון יצחק בנו היקיר בחיר ה' העומד היום על כסאך לתהלה ולשם ולתפארת תפקדני פעמים רבות, ואל שדי יגדיל כבודו וכבוד ביתו כאשר עם לבבו אמ'.

השתדלות, או חובה קדושה מוטלת על שכמנו להשתדל בידינו כיס ה' הטובה עלינו ולסייע בידי העובדים במחנה הציונים, ונראה לי לומר משל למה הדבר דומה למי שיש לו חולה בתוך ביתו ולא רצה לילך לדרוש אחרי הרופאים רק הולך לדרוש את ה' וזה ודאי מן השגיונות ואסור לעשות כן כמו שכתבתי בספרי ש"ת שבט מנשה סימן ל"ב ובהקדמתי לספר הרפואות הרמב"ם, בין כל תאבותנו ותפלתנו לבא אל ארץ הקדושה מצד לאכול מפרי הארץ והתרחץ בחמי טבריה וכיוצא בהם מן התענוגים, או מצד הקרבנות ועבודת בית המקדש או אם מבטנו היא חיי העוה"ב או למען הראות לבעלי דיננו כי האמת אתנו. זה עיקר תאותנו וכספנו, הדעת נותנת כי חובתנו היא לאחוז בזה וגם מזה אל תנח ידנו ולכן לא נרפה מעשות בכל אשר תמצא ידינו ברשיון הממשלות וגם נאחז בכל לב ונפש בתפלותנו אשר יסדו לנו אבותינו חסידי עליון, הנגלות לנו והנסתרות (נסים) ממילא יבא, ראה נא במכתב זה מה שכתב השר דון יצחק אברבאנילה ז"ל זה יותר מד' מאות שנה ומאז עד היום עוד לא שלונו ולא שקטנו ולא נחנו, ולעולם יהיו ח"ו היהודים מטורפים שרוים בצער אם לא שבו אל אדמתם וצריך ע"פ דעת התורה וע"פ השכל לסייע מי שעוסק בענין גדול כזה ומי שמוחה בדבר זה לא יראו בנחמות ציון וירושלים שלכלל ישראל לא יוכל להיות לעולם בשום אופן אור במושבתכם רק במושב א"י במהרה בימינו אמן.

[30] מיותר.

[31] צ"ל בכו בכה.

אני הצעיר המשתחוה מרחוק נכח פניך, עתה ביום הושענא רבה שנת ה' אורי וישעי, פועל ה' יביט ללכת בדרכיו ועיניו על רובי איש להחיות רוח שפלים.

_____

וגם הכתב הזה נעתק מכתב אחר אשר שלח דון יצחק אברבאנילה הנ"ל אל אדונינו הנ"ל לי"א.

כי יצא הקצף מלפני ה' החל הנגף אש מתלקחת בתוך העיר אשר אנכי בקרבה, כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו מפני אשר ירד עליו ה' באש מפני חרב היונה מפני פחד ה' לפניו ילך דבר, זה לי שלש שנים עזבתי את נחלתי נטשתי את ביתי שמתי לדרך פעמי הבנות בנותי והבנים בני ילידי חניכי ביתי, והייתי נע ונד בארץ כצפור לעוף כדרור לנוד, ונלך מרוח סועה מסער, מחיל אל חיל ומהר לגבעה מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות להמלט על נפשנו. על כן לא בא לשלחנך מלא דשן אמרי פי והגיון לבי לפניך, על כן לא באתי אל אדו' במגילת ספר כתוב עלי מדי שנה בשנה בימים הראשונים היו טובים מאלה. וגם עתה הנני מפוזר ומפורד בין העמים ולא באתי עד עתה אל המונחה ואל הנחלה מקום אשר דבר המלך ודתו. העיר רבתי עם אשר היה שם אהלי בתחלה ועוד היום אנכי מגורש מעדן מלהט החרב המתהפכת אכלה סביב ועוד ידו נטויה, אל נא תשת עלי חטאת נשיא הדור וגדול ליהודים אנא שא נא פשע אחיך וחטאתו מדוע אחרו פעמי מרכבותי, וסלחת לעוני כי לא במרד ולא במעל עשיתי זאת, ירחיב ה' לנו וישוב לשוש עלינו לטוב החיים והשלום וישיבנו איש תחת גפנו ותחת תאנתו יקרב פזורנו מבין הגוים אז אשובה ארעה צאנך אשמור אז לא אבוש בהביטי עוברי ארחות ימים. נעשה לפניך את קרבנות חובותינו ומוספין כאשר עם לבבי.

כי בא השמועה שועת בת עמי מארץ מרחקים קולה כנחש ילך עד השמים הגיעה הושלך משמים ארץ כבודה בת מלך פנימה בת נדיב בת שוע המירה כבודה בלא הועיל לא עמד טעמה בה וריחה נמר, נעותי משמוע צרים אחזני על בת עמי השברתי קדרתי שמה החזיקתני איכה יועם זהב בת נעורים היוצאת מחלצים טהורים וקדושים הלא לאמונה איכה ואיככה עזבה את ה' ניאצה את קדוש ישראל היושבת בגנים גן נעול גן בעדן מקדם בצל החכמה הצל הכסף האמיתי, איך נפלת משמים על כן מלאו מתני חלחלה, ומורשי לבבי אך המה יהמיון לתנות לבת יפתח מדוע לא עלתה אדו' ארוכת בת עמי מדוע האיש אשר טהור ובדרך חטאים לא עמד מצאוהו צרות רבות ורעות. זאת אשים אל לבי הנה זאת חקרנוה מראש מקדמי ארץ אין צדיק בארץ קנה שם טוב קנה לעצמו העושר והכבוד, אף כי אנשים מבני ישראל יבלו ימיהם בטוב עד עת קץ, מי הוא נעים זמירות

ישמיע בחוץ קולו שיר המעלות ישמח ויגיל כל ימי חייו כי הנה בנגן המנגן ונחה עליו קול ענות וקול הזמיר הגיע לארץ, ואי זה הוא גבור בארץ גדול ורם ורב, ישתה מיין הרקח ויתגל בתוך אהלו מעסיס רמונים וכלים מכלים שונים וכלי זהב, שגם עליו לא יעבור כוס ולא ישתה יום או ימים, מיד ה' כוס חמתו את קבעת כוס התרעלה מי המרים המאררים, אם כן אפה אל תתמה אל החפץ כי אדם אין לעבוד את האדמה שקוץ ודרדר לא יצמח לו בני חיי ומזוני סרבים וסלונים המה אתו עושר שמור לבעליו לרעתו, ואת עמלינו אלו הבנים, מה שהיה הוא שיהיה ואין כל חדש תחת השמש. חכם אתה שים נא כבוד לה' על הכל יהי שמו מבורך והעבר רעה מבשרך, במופלא ממך אל תדרוש מה זה ועל מה זה כי המשפט לאלק' הוא ואין אתנו יודע עד מה.

אבי אבי הספרים אשר שלחתי לפני מעלתך מחוברים א"ן פרופי"ט והר' יוסף ן' שם טוב ז"ל[32] אחלה פני כבודך אם כבר נעתקת ואין לך עסק בהם תנה אותם על ידי הדוקטור אנסלך מונדיץ אהובי אשר אתך בארץ ההיא להביאם אלי הביתה לראות בהם דבר בעת מעתות הפנאי כי לא נשארו עמי אחרים מאלה ומפורשי הר' עמנואל אם נמצאו עוד בבית מדרשך על התורה ועל הנביאים. זכור דבר לעבדך ועשית עמדי חסד ואמת, תורה הוא וללמוד אנו צריכים ומגלגלין זכות על ידי זכאי, ביצחק יקרא לך זרע ותהיה המשרה על שכמו ודוד ואשתו אחי נועם היזרעלים וכל יוצאי חלציך המה יבואו אל מקדשך המה יקריבו אליך קרבת אלקים והיית אך שמח בהם ובצאצאיהם אליהם תטה נהר שלומי ועליהם תבא ברכות טוב חסד ואמת אל יעזבום ברכת ה' תעשיר והאלהים אשר התהלכו אבותי לפניו יוטיב אחריתך מראשיתך ויוסיף כל אשר לך למשנה ברכה עד בלי די ואחריתך ישגא מאד בשמחה ובטוב לבב ולא תזכרנה הראשונות כנפשך העולה למעלה כן יעשה ה' ונפש רעבה לאמרתך צרופה תגיל ב"ה כי יבוא דברך מילדי העברים משרתי ביתך מיוצקי מים על ידי מעלתך, כותב בפרשת רוכב שמים בעזרך עבד אדו' זה, אבי כל יושב אהל העדות אבי עד שר שלום אב לבנים יודיע דעת ויראת ה' הוא אדו'. תם ונשלם תהלה לאל עולם חזק הכותב ויאמיץ הקורא אמן סלה ואמן סלה ועד.

שאילות ופסקי הלכות.

אילו השאילות נשאלו לרב האיי גאון[33]

וששאלתם מי שנטל ספר של תפילות או דברי תחנונים וסליחות או שאר כתבי הקודש ונשבע בשבועה באותו הספר אותה שבועה כשבועת התורה היא וכיון שמתחרט ורוצה

[32] עיין יוחסין השלם מאמר חמישי.
[33] העתקתי מכ"י **בריטש מוזעאם** .or 1054

לחזור בה אם יש בה הפרה והתיר או לאו. כך ראינו ששבועתו כשבועת התורה היא מה ספר התורה יש בה שמותיו של הק' כך ספר של תפילות ושל תחנונים ושארי כתבי הקודש יש בהן פסוקין של מקרא ושמות של הק', ולא עוד אלא כיון שיש בו כתוב כל אותיות שבאלף בית הרי אלף בית מצטרפין אותיות שלו לכמה שמות והן גופה של כל התורה ואין היתרה לשבועה[34].

מי שיצרו מתגבר עליו וקפץ ונשבע בתורה כשהספר בידו שאשה פלנית לא תהיה אשתו מהיום ולעולם ואח"כ מתחרט על שבועתו ומקבץ בעלי תורה ומוסר להם טענותיו ושבועתו האם יש להן להתיר ולהפר שבועתו כדי לעשות שלום בין איש לאשתו או לא. כך מצינו שבדורות הללו אין כח לאדם בעולם להתיר שבועה ולהפר כלל לא בא"י ולא ח"ל, ושאמרתם שכתב בהלכות קצובות הנשבע על אשתו ילקה על שבועתו ויקים את אשתו, לא סביר לן הכי ודברים בטילים הם ואין לחוש עליו אלא חייב לקיים שבועתו ולגרש את אשתו ואל יחלל שם שמים בפארסיא אלא יגרשנה לאלתר ויתן לה כתובתה ואין בדבר זה משום לעשות שלום בין איש לאשתו, ואי קשיא לך הא דאמרינן גבי סוטה וכתב ומחק ק"ו לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה תורה שמי הנכתב בקדושה ימחה על המים דכתיב וכתב הכהן את האלה על הספר ומחה על המים, הא לא קשיא דהאי מוציא מדי ספק ומידי איסורא, אבל הדא מילתא אמר רחמנא לא תשא ואמר כי לא ינקא וכתב נשבע להרע ולא ימיר, הילכתא שצריך ליתן כתובתה ואין כות' משום לעשות שלום בין איש לאשתו.

וששאלתם מי שכעס וקפץ ונשבע בעל פה בהזכרת השם ובתורה המונחת בארון יש לחכם רשות להתיר או לאו. כך מצאתי הואיל והזכיר את השם או התורה אין התרה לשום אדם בין חכם סופר בין חכם גדול להתיר שבועתו של אדם כל עיקר לא שבועה שנשבעין בספר תורה שיש בידו ולא שבועה שנשבעין בשם הבורא או בספר תורה שמונחת בארון אין רשות לשום אדם בעולם לבטלה ולהתירה ולהפר אותה וכן הלכה. שלמו תשובות רב האיי הגאון.

וראיתי [35] כתוב בספר רבינו שי' שהיה כתוב בעיר סיפונטא אשר במלכות לומברדיאה בבית המדרש של ר' יהודה המכונה ר' ליאון ב"ר אלחנן ב"ר יהודה נב"ה ולפני רבינו

[34] פה לונדון היה מעשה שיהודי אחד נשבע בערכאות בספר ברית חדשה ואח"כ נמצא שהוא יהודי ואמר לו השופט שלפי דעת היהודים שכל מי שיש לו ספר זה בידו הוא אפיקורס. ובאמת לפי הדין אפילו שכתב זה הספר באותיות לשון הקודש אין שבועה חלה על היהודים מכמה טעמים. ועיין יו"ד רל"ז שכתב שם נטל בידו כתב אשורית אפילו אינו רק חכמה חיצונות וכו' הוי שבועה וצ"ע.

[35] זה העתקתי מכ"י אקספרד ועיין במבוא לספר **שכל טוב** לידידי **הרב הג' ר' שלמה בוכער נ"י** ושם נזכר הכ"י ומי הוא המחבר.

מנחם הכהן ורבינו יהודה ושאר רבנים המובהקים אשר לימדו בישיבה רב האי גאון בן רב שרירא גאון ובאותו בית המדרש כתב זה הספר וזה י' השערים וראיתי כתוב כן שמעשה היה שבדק ר' ידידיה ב"ר דוד ולא מצא סירכא בריאה כלל אבל מצא חוט בטרפשא דכבדא ראש אחד של חוט בטרפשא דכבדא וראש אחד של חוט בבשר שבין הצלעות והיו באותו בית המדרש כמה תלמידים ר' אלחנן זצ"ל ור' ענן הכהן זצ"ל ור' מלכי צדק זצ"ל ור' משה הכהן מע"ה ותלמידים הרבה אילו מכשירין ואילו מטריפין ופישפשו המסכת של חולין והלכות קצובות ותשובות ושאילות והלכות גדולות ולא מצאו שורש לדבר להתיר ולאסור עד שמצאו בתשובות של רבינו חננאל ב"ר חושיאל זצ"ל ובתשובות של רבינו ניסים גאון זצ"ל דאין סירכא מטרפת אלא בריאה בלבד באותן מקומות שמנו חכמים אבל וודאי אם יש נקב מפולש[36] בטרפשא דכבדא טריפה אבל בחוט לא נחשוש והכשירה ואכלוה משום ראיה.

[37] בירושלמי ר' יוסי ב"ר בון מכה שנתרפאה נותנין עליה רטייה שאינה אלא כמשמרה, ר' בון אמר נותנין עלין על פי המכה בשבת שאינה אלא כמשמרה א"ר תנחומא חוץ מעלי גפנים שהן לרפואה.

נהגו גאוני מגנצא שאין שלוחי צבור קורין הפסוקים[38] של מועדות בתפילה, אבל מלכיות זכרונות ושופרות בר"ה בין יחיד בין צבור קורין מהאי טעמא אמר הקב"ה לישראל אמרו לפני מלכיות זכרונות ושופרות ותמליכוני עליכם וכו'.

חכמת הדלעת[39] קח דלעת לח בערב סוכות סמוך למנחה ושים שעורים י"ב שורות כנגד י"ב חדשים ולכל שורה ושורה שים גרגרים מן השעורים וסומן כל שורה ושורה לשון הקודש ניסן אייר סיוון תמוז וכו' כל החדשים על כל שורה ושורה וראה לאשר שיעבר כל ימי הסוכות על כל שורה ושורה צומחו בחשבון הגרגרים כך יהיה מטר באותו חדש וכך תעיין על כל חדש וחדש שהוא מסומן ותיבין בטוב. ואחר שתעיין כל החודשים כסדרן כתוב כך, בניסן כך וכך צמחו, ובאייר כך וכך צמחו וכן כל חדשים ואז תבין בכל חדש וחדש כמה יהיה מטר וכמה לא יהיה מטר, סוד ה' ליראיו כבוד ה' הסתר דבר.

[36] **מרדכי בשם הגאונים**, ועיין ביו"ד סימן מ"א סק"ח נקב מפולש מצד הכבד ודאי ט"ס. כן כתבו כל מפרשי הש"ע, ולדעתי נראה שהכוונה דוקא מצד הכבד לאפוקי אם ניקב חוט בטרפשא שכבדא כעין מעשה של ר' ידידיה.

[37] **עירובין פ"י וראיתי** בירושלמי שלי **דפוס קראטאשין** גירסא משונה מאוד ונ"מ מאוד לדינא יע"ש.

[38] משמע בכל מועדות ובש"ע תקצ"א בד"ה בני ספרד אין מזכירין פסוקי קרבן מוסף כלל, והדין עמהם שמה מקים זה בתפילה, ועיקר המצוה בקריאת התורה.

[39] בספר רזיי **הגדול כ"י בריטש מוזעאם** 199, 27 ועיין **בשבת רש"י** בשם תשובת הגאונים וב"ב ט"ז א' אילני הוה להו וכו'.

תשובת מהר"ם ז"ל וששאלת הנפנה ורוצה לסעוד כיצד מברך ואם צריך לחזור וליטול ידיו פעם שנייה או נטילה אחת עולה לכאן ולכאן. שמעתי שבזה נחלקו הגאונים. אמנם ג"ל דנטילה אחת עולה לכאן ולכאן אם מובטח לו שנטל נטילה הגונה לסעודה, ואע"ג דאמרינן תכף לנטילה ברכת המוציא אשר יצר לא הוי הפסק כיון דלטהרת ידים כמו כן בא, ועוד דלא גרע מגביל לתורא גביל לתורא דלא הוי הפסק. וכן מצאתי שנראה לרש"י ודלא כרבינו יעקב בר יקר שאמר שצריך לחזור וליטול[40].

תנן בפרק בתרא די"ט אין דנין ולא מקדישין ולא מקדשין ולא חולצין ולא מייבמין. ואמרינן בירושלמי[41] כולן שעשאן ישראל בין אנוסין בין שוגגין בין מזידין מה שעשה עשוי, ושמעינן מינה מאן דעבר ואקני בשבת מקרקעי או מטלטלה הקנאתו הקנאה.

ירושלמי[42] זמן על הכוס מדרבנן ועל השופר דאורייתא, רבותינו שבלותיר אין אומרים זמן בליל שני של ר"ה משום אחת היא וכיומא אריכא דמי וכן לעניין דורון וביצה אבל בארץ רומנים אומרים זמן בליל שני. ואני רואה דבריהם דאם אין לומר זמן בליל שני מפני שהוא כיום ארוך א"כ למה מקדשים כלל בליל שני, ועל כל זאת חלילה לי מלבטל מנהג קדמונינו ועל כיוצא בזה נאמר אל תטוש תורת אמך, ומהר"ם היה מקדש בליל שני על תירוש כדי לצאת ידי שניהם.

מסקנא אומרים זמן בר"ה ביהכ"פ אבל לא על הכוס דילמא אתי למיסרך, פעם אחת אירע חופה בעשרה בטבת ואמר רבינו שמואל לברך על הכוס ולמיתבו לינוקא דלא שייך דילמא אתי למיסרך אלא בדבר שהוא תדיר בכל שנה ושנה כמו יהכ"פ, אבל ברית מילה שחלה ביהכ"פ או בט' באב מותר לברך על הכוס וליתבי' לינוקא, וט' באב שחל להיות במוצאי שבת אע"ג דליתי' בכל שתא מ"מ כיון שאתי בקביעות פעמים לסוף ג' שנים אומרים לפי קביעות השנים שייך ביה דילמא אתי למיסרך, ואין להבדיל עד מוצאי ט' באב אבל אומרים במוצאי שבת במ"ה בלא כוס ובמוצאי ט' באב מבדיל על הכוס כדאמרינן מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל והולך כל השבת כולו.

מיצר אל יורה ובירושלמי ג"כ כל המיצר אל יתפלל ותפילה והוראה שווין הר"ח, לא איברי לילא אלא לשינתא דווקא בתקופת תמוז פר"י.

---

[40] ואמרה **האשה** אמן אמן ועיין בהל"ק ח"א סי' פ"ה **ובעולת תמיד** סימן נ"ו ורש"י **שבועות** אמן בו אמונת דברים יע"ש.

[41] **ירושלמי** זה לא מצאתי בזה הרגע, וצ"ע הא דאמרינן בתמורה ד' אי אביד לא מהני ויש פוסקים אפילו בדרבנן, ועיין בספר **שי למורא על בכורות** מזקני הגאון ר' יצחק ליב גראסבערג ז"ל בראש הספר במשנה.

[42] עיין **ירושלמי פסחים** פ"י ובספרי "**מטה מנשה**" אות ל"ו.

מקום יש בראש שראוי להניח בו שני תפילין, ומספקא לר"י איזה שיעור יש ברוחב תפילין דיש עושין אותם גדולים ורחבים ויש עושין אותם כל כך קטנים בשלושה או בארבע כאותם הקטנים, ומדקאמר מדינה שמקום יש בראש להניח בו שני תפילין משמע דשיעור רחבו כך הוא כדי שימלאו השנים המקומות בראש ואימר ר"י שראה במדרש דשיעורו כשתי אצבעות.

רבינו אליהו היה מפרש דתפילין צריך קשר שלהם בכל יום ולעשות קשר חדש בכל שעה שמניחין, והיה מדקדק מהא דאיתא בסוף הקומץ רבה מאימתי מברך עליהן אביי ורבא דאמרי תרויהו משעת קשירה ועד שעת הנחה. ור"ת פירש דליתה דא"כ היכי הוה קשר של קיימא כשקושר קרשו' והלא יתיר הוא למחר, והא דאיתא במנחות מאימתי מברך עליהן משעת קשירה עד שעת הנחה הכי פירש משעת שקושרו ומהדקו ומצמצם בראשו כמו שיליא קשור בולד ויש ספרים שכתב בהן משעת הנחה עד שעת קשירה.

ממלאין מבור הגולה במקדש אבל לא במדינה ומשני שמא ימלא לגינתו ולחורבתו ומסתברא דהלכה כרבא דהא אמימר כוותיה סבירא ליה דשרא לממלא בגלגלא דמחוזא אמר טעמא מאי אמור רבנן שמא ימלא לגינתו ולחורבתו הכא לא גינה איכא ולא חורבה איכא כיון דחזא דתרו ביה כיתנא אסר להו אלמא כרבא סבירא להוא דאי כעולא תיפוק דמשמיע קול. ואע"ג דבירושלמי[43] משמע דהלכה כעולא דאסר אגמרא דידן סמכינא דבתראה היא ואינהו הוו בקיאי בירושלמי טפי מינן ואי לא דקים להו דלא סמכא הוא לא קא שרי לה אינהו והילכך מותר לשמש להקיש על הפתחים לקרוא לבית הכנסת, רבינו יב'.

[44] והרב ר' יצחק הזקן ב"ר יוסף הגיד ששמע מרבינו יהודה חסיד זצ"ל שתחינת והוא רחום יסדו שלשה גאונים עמודי עולם ר' **אמיתי** ר' **שפטיה** ור' **יוסיפיה** אשר הגלם **טיטוס** הרשע עם שאר הגולה אשר הגלתה מירושלים והאריכו ימים ושנים אחר החורבן ולאחר שמת טיטוס הרשע בתחלואים רעים לא עמד מלך לרומי עד לאחר כמה שנים כמו שנמצא בספר יוסיפון בשנת עשרים ושמונה לחורבן הבית קם עלמא בלא מלכא. וכיון שפסקה יראת מלכות עמדו צרים וחידשו גזירות קשות ומשונות על ישראל ועמדו אלו שלשה עמודי עולם ויסדו ותיקנו והוא רחום אחד מהם יסד מן והוא רחום עד אנא מלך והשני יסד מאנא מלך עד אין כמוך והשלישי יסד מן אין כמוך עד סופו, וכתבו כתבים

[43] עיין ירושלמי סוף ביצה וברי"ף שלהי עירובין, ובריש ב"ק אמרו האי תנא ירושלמי הוא דתני לישנא קלילא, ובמציעא פ"ה א' ר' זירא כי סליק לארעא דישראל יתיב מאה תעניתא דלשתכח גמרא בבלאה מיניה כי היכי דלא נטרדיה, משמע קצת דלא הוו בקיאי בירושלמי, אבל מב"ק משמע דגמרא בבלאה בתראה היא.

[44] עיין **בסדר ד'ר בער דפוס רעדלהיים** בשם הכל בו בסגנון אחר.

ושלחו בכל הגולה לאומרו בכוונת הלב ביום קריאת התורה באסיפת העם לכך נהגו לכותבו בגויליין שגוללין אותו כעין מגילת אסתר. ובענין אחר שמעתי כשחרב טיטוס הרשע את הבית מילא שלש ספינות אנשים ונשים ונתנם בים בלא רב החובל, ושלח ה' רוח סערה והשליכם ליבשה בג' מלכיות, ספינה אחת בארץ טנייא והשנייא באתה בארץ איטאליא והשלישית באתה אפריקיא והיו ביניהם שלש חכמים קטנים וצדיקים ועלו שלשתן מירכתי הספינה לחלות מלך אפריקא שיתן להם מקום בארצם לשבת שם אמר המלך להם מאיזה אומה אתם אמרו לו יהודים אנו ומזרעו של אברהם אנחנו אמר להם אם מזרעו של אברהם אתם יבחנו דבריכם אם תמצאו כנים להנצל מן האור כמו שנצל אברהם מאור כשדים קחו מכם אחד ויבחן באור, ינצל אמלא כל משאלותיכם ואתנו תשבו ואת הארץ תסחרו כיון ששמעו כך נשתנו זיו פניהם ושאלו ממנו זמן שלשה ימים, נתן להם זמן וצוה לאוסרם בבית משמר, עמדו בתפילה ובתחנונים ויסד אחד מהם ביום הראשון עד אנא מלך וביום השני יסד השני מאנא מלך עד אין כמוך וביום השלישי יסד השלישי מאין כמוך עד סופו, וכיון שהגיע יום השלישי היו שואלים זה לזה מה חלמת באילו שלשת[45] ענה אחד מהם ואמר בכל אותן שלש לילות הללו הייתי קורא בחלומי אותו פסוק **במו אש לא תכוה** וגו' כיון ששמעו כך שמחו שמחה גדולה ואמרו זה לזה אתה תנצל מן האור ובשורה היא לך שלא תגע בך האור והצילו הקב"ה ויצא שלם והושיבם המלך במיטב ארצו ויפרו וירבו במאד מאד.

נקדש שמך בעולם נמצא בסודות של גאונים שאסור לספר משיתחיל שליח צבור **נקדש** עד שיגמור **כל הקדושה** עד **האל הקדוש** ומן **נקדש** עד **האל הקדוש** יש ע"ב תיבות כנגד ע"ב שמות של שם המפורש שהיו חקוקים על מטה האלהים ויסדו קדושה זאת בע"ב לזכר קריעת ים סוף שנקרע **בו במטה** של ע"ב שמות של שם המפורש.

לך דומיה תהלה אם לפי הפשט נעלת דלת בפני כל מהלל לכך ביאור גאון אחד שיש פסיק בין דומיה לתהלה לומר כי ב' דברים הן לך דומיה כמו שנאמר ואחר הרעש קול דממה דקה וגם תהלה לך. גם פירש מלך מהולל בתושבחות איך יעלה על לב לומר מהולל הוא בתושבחות שלי, אלא חפץ הוא להתהלל בתושבחות.

שאלה ותשובה מהרמב"ן ז"ל.

שאלה. אם מותר להניח תפילין על הבגד או לא.

תשובה. אם על תפילין של יד אתה שואל מתניתא היא פרק אחרון דמגילה דתנן התם נתנו על בית האונקלי הרי זה דרך החיצונים וטעמא משום דכתיב לאות על ידכה ודרז"ל

[45] צ"ל הלילות.

לך לאות ולא לאחרים לאות כדאיתא בפרק הקומץ רבה, ועל של יד הוא שדרשו בפרק הקומץ בסופו ידך זו קבורת דת"ר על ידך זו גובה שביד אתה אומר גובה שביד או אינו אלא ידך ממש אמרה תורה הנח תפלין ביד הנח תפלין בראש מה להלן בגובה הראש אף כאן בגובה שביד. ר' אליעזר אומר אינו צריך הרי הוא אומר יהיה לך לאות ולא לאחרים לאות, ואם על תפלין של ראש אתה אומר זו מסופקת היא בידי מכמה שנים אעפ"י שלא ראיתי לאחד מהראשונים ז"ל שנסתפקו בזה אלא נראה דעת כלם שאין נותנין אותה על הבגד שבראש כדי שלא תהא חציצה בין תפילין לראש וזהו שהביאני לידי ספק זה לפי שלא אמרו אפילו בשל יד שאין נותנין אותה על גבי אונקלי משום חציצה אלא משום לך לאות ולא לאחרים לאות הא לאו הכי שרי ואלו בשל ראש לא כתיב לך לאות אדרבה בתיב בהו וראו כל עמי הארץ ודרשינן אלו תפילין שבראש כדאיתא במנחות אם כן מותר להניחם על גבי בגד, ואי משום דכתיב בהו והיו לטוטפות בין עיניך לא אתא קרא למימר שלא יהא דבר חוצץ בינם לבין גובה של ראש דהיינו בין עיניו אלא לקבוע מקום להנחתן הוא דאתא קרא ואלו כתוב והיו לטוטפות על בין עיניך היה במשמע שלא יהא דבר חוצץ בינם ובין ראשו כדאיתא בריש ערכין ובמקומות אחרים ובדדרשינן נמי גבי וחלצה נעלו מעל רגלו ולא מעל דמעל וגבי כתנת נמי אמרינן שלא יהא דבר חוצץ בינה ובין בשרו משום דכתיב בה ילבש על בשרו אבל גבי תפילין לא כתיב לטוטפות על בין עניך ואעפ"י ששנינו גבי כהן שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם היה מניח תפילין י"ל שלא אמרו משום תפילין שלא יהא דבר חוצץ בינם לבין הראש אלא אדרבה שלא יהו תפילין חוצצין בין המצנפת לראש או שלא יתן שום דבר אחר על המצנפת.

שאלה ותשובה.

בציסינא[46] מצאתי בחור נחמד שמו ר' יעקב מקורינלדו ושאל אלי ענין אצילי בני ישראל וזאת תשובתי.

נשאלת ממני ידיד נפשי להודיעך כונתי בענין האצילים ומפני שראיתי דעות המקובלים האחרונים חלוקים וספר הזהר לא ראיתיו אחוה דעי מכת הממשכות וגם אסמך קצת על דעת החכם א"ע[47] וזולתו מהמקובלים וה' יאיר עינינו ומשגיונות ינקנו.

דע כי האוזן והמשקל לדעת אם הסוד נכון הוא שתראה מסכים לפשט הכתוב ואל תבין ממני באמרי פשט שר"ל הנגלה כי ידוע הנגלה אינו סוד ולא נסתר אבל כונתי היא

[46] העתקתי מספר אגרת חמודות **מהרופא ר' אליהו חיים מיינצנו כ"י בריטש מוזעאם** ועיין **באוצר הספרים** 26.934Add.

[47] בלי ספק הוא רבינו אברהם ן' עזרא וחשב אותו הרב המחבר מהמקובלים והרב אזולאי בשה"ג כתב שהיה מופלג בקבלה מעשית.

כי מי שיש לו התחלות הקבלה באמתות כמו ידיעת שמות הספירות והבנות אחרות הצריכות ימצא שהסוד מסכים עם המילות ועם המשכות הכתוב כמו שאראך בזה הענין, וטרם אכנס בביאורו צריך אני לגלות אליך סודות נפלאים שהם כמו הצעה אליך כי הם מהסודות הגדולים שיש בתורה לא תמצאו על זה הסדר בדברי המקובלים רק רמזים מעטים זער שם זער שם ובראותי כי בעונותנו נתמעטו הלבבות שמתי נפשי בכפי וה' הטוב יכפר.

דע כי ההשגה בספירות היא על אחד מג' פנים, הפנים הראשונים הוא הידוע בהם דרך קבלה בידיעתנו מציאותם ואצילותם ובכלל כל מה שאפשר לדעת מפי השמועה לבד, והפנים השניים הוא ההשגה בהם במראה הנבואה וזה שהנביאים בעת נבואתם תמונה לנגד עיניהם באומרו וארא את ה' יושב על כסא רם ונשא וכו' ובאמרו ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם והם דמיונות וחקוים לבד לא שיוכלו להשיג אמת איך הם ומלת דמות יאיר עיני שכלך וכן אמר וביד הנביאים אדמה, וזאת המדרגה כבר העידותיך שהנביאים בכלל השיגוה בשכינה, ויש מהנביאים שהשיגו זאת המדרגה בספירות אחרות ג"כ במאמרם[48] ז"ל שיהושע **נתנבא** מהודו של משה והרמז למדת ההוד ושמואל **נתנבא** ממדות הנצח שנאמר וגם נצח ישראל.

והכונה שאלו השיגו בספירות הללו מה שהשיגו הנביאים האחרים בשכינה, והפנים השלישים הוא השגת אמתתם איך הם בעצם ואל זאת המדרגה לא השיג בה אדם מעולם זולתי מרע"ה הראיני נא את כבודך ומה שהשיב לו ותבן שכן הוא מפשטי הכתובים ממש, מרע"ה שאל הראני נא את כבודך ומן התשובה שהושב אנו מבינים השאלה, וזה כי ידעת שנבואת משה ממדת יום וזהו הת"ת ובראותו עת רצון שאל להשיג במדה ההיא המדברת עמו עצמותה ומהותה וזהו אמרו הראני נא את כבודך ובאה התשובה לא תוכל לראות פני שהרמז לפני' המאירים, ולהפיק רצונו בכל מה שאפשר לשלם להשיג שבחי המדבר אמר וראית את אחורי שהוא רמז למלכות כמו שבא בדברי רז"ל[49] שהראהו קשר של תפילין והיא תפילה של יד הרומז אליה כמו שאמ' בספר הזהר וכן תרגם יונתן ותחמי ית קטר דבידא דתפילי יקר שכינתי מפני שהיא הקושרת בין העולמות כי חבור ההפכים לא יתקים אם לא יהיה ביניהם אמצעי כמו שתוכל להבין זה מהדברים הטבעים, ודי בזה הערה למשכלים. ואם ידעת סוד אדם וחוה[50] דו פרצופין נבראו תבין שמלת אחורי בזה המקום אי אפשר שתאמ' אלא על השכי' ולכן אמרתי לך שלא השיג אדם לזאת המדרגה

[48] עיין ב"כ ע"ה ע"א ובזהר.
[49] ברכות ז' ע"א.
[50] עיין עירובין י"ח ע"א.

זולת מרע"ה, והראיה העצומה היא מה שאמר ה' ית' לאהרן ולמרים אם יהיה נביאכם ה' וכו' כלומר ששאר הנביאים דרך מחזות וחזיונות ולא השגה עצמית אמנם לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן וידעת כי השכינה נקראת בית כי היא בית אל ר"ל בית הת"ת נאמר נאמן הוא כלומר שהשגתו בבית הנזכרת השגה נאמנות ועצמית לא השגה דמיונית, וזהו ההבדל האמתי אשר בין נבואת משה לנבואת שאר הנביאים וזהו אמר וידבר ה' אליו מאהל מועד כמו שתמצא ברקאנטי. והכונה שהיה נכנס תוך האהל ומשם מסתכל באספקלריא המאירה וכו' ואם תרצה לעמוד על אמתת זה הדעת הסתכל במאמ' ספר הזהר בתחילת פרשה ויחי וזה לשונו משה שמש בסיהרא בעוד דאיהו בגופא. ועתה הבן ענין השגת האצילים ובמה שגו מהכתוב ממש ואמ' ויראו את אלהי ישראל וכו'. ולהקל עליך הבנת הענין אבאר תחילה המילות לפי הקבלה ואחר תבין הענין ואחר תבין סודו באמתות כי נתבלבלו בו רבים מהמקובלים ור' מנחם בכללם, אתה ידעת כי אלהי ישראל הת"ת ותחת רגליו הם נצ"ח והו"ד ומה שתחת רגליו הוא היסו"ד ולבנת הספיר המלכות הנק' **לבנה** ותבין זה מן ותהי להם הלבינה לאבן, ומזה הענין ג"כ זקף[51] לבנה והשתחוה לה. והנה אם כן שהאצילים השיגו במראה הנוראה ההיא ה' ספירות אחרונות האחרונות וזאת ההשגה היתה נבואיית מהפנים השנים אשר זכרנו. ועתה הבן כמה שגו מהכתוב ממש, אמ' כן מה שתחת רגליו שהוא היסוד חשבוהו כמעשה לבנת הספיר שהיא המלכות וזה כי אתה ידעת שבמעמד הנורא ההוא הצינורות היו כתקנן והשכינה אז היתה בחבור שלם עם היסוד וכל מדות הדין ספו תמו ולכן במקום הזה לבנת הספיר כי לא היו בה טפי חשך במעמד ההוא ובראותם החבור והיחוד ההוא בשלימות כמער איש ולויות חשבו בלבם שאי אפשר שיסוד הדבוק ההוא לעולם וחשבו שאם יקרה לחט האדם שהצינורות יתקלקלו והשפי' תתרחק מהת"ת שהיסוד ימשך אחר השכינה וזהו אמרו ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר כלומר שחשבו שמה שתחת רגלי אלקי ישראל שהוא היסוד יהיה כמעשה לבנת הספיר ר"ל שגם הוא יתרחק מהת"ת וימשך אחר השכינה וביאר לך הכתוב אח"כ כי הדבר אינו כך אבל היסוד הוא כעצם השמים לטהר כי כבר ידעת ממעשה בראשית כי השמים הוא הת"ת כלומר שבעת התרחק השכינה מהת"ת היסוד יתקבץ אצל הת"ת להיות דומה לו כי כשם שהת"ת יושב בין חס"ד ופח"ד כן היסו"ד יושב בין נצ"ח והו"ד, ולכן אמרתי לך שהוא"ו בעצם יש לה סוד ר"ל שאינה וא"ו המדבקת כי כבר ידעת שהוא"ו רמז לת"ת הנקראת קו האמצעי, ומפני שאי אפשר קריאת הוא"ו בלתי שני ווין הנעלם הוא רמז ליסוד ולכן נקראו היסו"ד והת"ת

[51] ע"ז מ"ו ע"א

ב' המכריעים. והנה זה לא היה קצוץ כי אם שגגה וטעות ולכן שב הכתוב ואמר ויחזו את האלקים ויאכלו וישתו וכבר ידעת מה שפירשו בו אנקלוס ורבותינו[52] ואיני צריך לשנותו, ומכאן תוכל להבין מה שאמר ר' עקיבא[53] לחביריו הנכנסין לפרדס כשתגיעו אצל אבני שיש טהור אל תאמרו מים מים משום שנאמר דובר שקרים לא יכון לנגד עיני כי אתה ידעת שהיורדים למרכבה צריכין לתקן הצינורות תחילה עד שתזדוג השכינה אל היסוד ולכן הזהירם ואמר כשתגיעו אצל אבני שיש טהור שהוא חבור היסוד והשכינה תאומים ולכן אמר אבני לשון רבים כי אבן בלשון יחיד רומז אל השכינה כמו שתמצא אל תאמרו מים מים כלומר אל תחשבו מצד החבור והיסוד ההוא שתראו או שיהיה כן לעולם עד שתחשבו שהיסו"ד ימשך אחר השכינה הנקראת מים התחתונים וזהו הענין כפלו מים מים משום שנאמר דובר שקרים לא יכון לנגד עיני וכו'.

ועתה התבונן בפשטי המילות לפי הקבלה והמשכות הלשון בדקות איך יסכים משכתבנו וגם שהרקאנטי חולק על זה הדעת כמו שכתבתי מקובלים אחרים מסכימים אליו אלא שלא הרחיבו בזה הביאור כמו שעשיתי אני ומה שיאמת זה הפירוש הוא אומרו ויראו את אלהי ישראל אלא שהרמז אל הת"ת הנקראת אלהי ישראל וגם מה ששנה ואמר וכעצם השמים לטהר ראיה גדולה למה שאמרנו כי ידוע שהשמים הוא הת"ת ולמה ישנה להזכיר הת"ת פעם אחרת ומה שהביא הר"ר מנחם סיוע לדבריו מדברי אנקלוס אינה ראיה כי ידוע מדרך אנקלוס שדרכו לקצר ולהסתיר כי גם שבמקומות אחרים באמרו יקרא ר"ה רמז לשכינה הנקראת כבוד ה'[54] בזה המקום אינו כן כי ידוע שיש לספירות שמות משותפים ונקצאים אצל המקובלים השמות השוין וכבר אמרנו למעלה כי מרע"ה כשאמר הראני נא את כבודך רמז אל הת"ת גם כי במקומות אחרים כבוד הוא השכינה והראיה כי אחרי כן תרגם ותחת רגליו ותחות כרסיה יקרא והר' מנחם ממש מודה שבכאן רמז אל השמים העליונים שהם הת"ת גם אפרש לומר שכונת אנקלוס היתה יקר אלהא דישראל לרמז שהאצילים לא חטאו במה שחטאו בני אהרן והבינהו, והקשיא אשר אין לה תשובה להר"מ הוא אחרי שלפי דעתו אלהי ישראל הוא רמז אל השכינה ולבנת הספיר ג"כ רומז אליה ותחת רגליו אל מי ישוב, ומה שפירש הוא בזה לפי דעת המתרגם כי הם השמים העליונים והם הכסא הוא כנגדו כי איך יאמר הכתוב שמה שתחת רגלי אלהי ישראל הם השמים השכינה העליונים אחר שאלקי ישראל השכינה לפי דעתו אלא אם ירצה לומר שתחת רגליו לא ישוב אל אלקי

[52] ברכות י"ז ע"א.
[53] עיין בערוך אבן בשם רב האיי גאון.
[54] עיין בספר היחוד הנלוה לספרי שו"ת "ראש מנשה".

ישראל וזה לא יסבלהו פשט הכתוב ועוד ראיה אחרת ידוע שמיום שנברא העולם לא היה פומבי גדול כמיציאת מצרים עד מתן תורה עד שאמרו רז"ל[55] ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי וכו' ואין ספק כי השגתם היתה בשכינה על דרך הפנים השנים אשר זכרנו ואם האצילים לא השיגו אלא בשכינה כדעת הר' מנחם מה יתרון היה להם על השפחה או מה ענין המחיצות שאמרו רז"ל[56] אהרן מחיצת לעצמו וכו' ואין השכל אאמת זה שלא יהיה יתרון לזקנים שהם סגולת העם מהשפחות וכי תאמר כי הזקנים השיגו במעמד ההוא הפנים השלישים כבר אמרנו למעלה שלא השיג לזאת המדרגה זולת מרע"ה והר"ר מנחם עצמו מודה בזה. ולכן אמרתי לך כי דעת המקובלים האחרונים הוא הנכון ואתה תעיין היטב ותבין גם מה שאמרו[57] שם שהספיר הוא אדום לא ידעתי מאין לו זה וכבר העירותיך כי במעמד ההוא היתה השכינה כיריעת שלמה ולא כאהלי קדר.

וישא משלו.

ראה הבן ותשכיל זה עדי הדר לתכליתו
הלא מה טוב ומה נעים להבין את שאלותו
לכל משכיל לעץ דעת ולא לכסיל בסכלותו
רפאל[58] זה שמי עולם וגם יוסף בקדמותו
שנה שלש חזק קורא להודות שם תהלתו
בזה תשכיל יחידתו ושבח גדולתו.

_____

ישתבח שמך לעד מלכנו. שבח הזה שלמה המלך יסדו ביום שעלה ראשון לישב על כסא שבנה וצפהו בזהב מופז ובאו כל ישראל לפניו לראות האיך יעלה על הכסא והיו משבחין אותו ומזמרין למלך כזה נאה לשבח שנתן הקב"ה בו חכמה ודעת לעשות תבנית כסא כזה. ושמע המלך שלמה את דבריהם ואמר להם וכי עלה על לבבכם לתת לי שבח על תבנית הכסא הזה לא נאה לכם לעשות כן אלא שבחו והודו לשמו של מלך מלכי המלכים שהחכמה והגבורה שלו כמו שנאמר חכם לבב ואמיץ כח ופתח ואמר ישתבח שמך לעד מלכינו האל, ובראשי תיבות רמוז שלמה ומרוב ענוה יתירה שהיתה בו הקדים ישתבח עד שלא חתם שמו שלא ירגישו שהוא יסדו ולמד ממשה רבינו שיסד מזמור שיר

[55] עי' רש"י **שמות ט"ו ב'**.
[56] רש"י **יתרו י"ט כ"ד**.
[57] זה כתב **הרקאנטי והראב"ע** ועיין בהקדמת **תיקוני הזהר ט' ע"ב**.
[58] בלי ספק **שזה שם המעתיק ספר אגדה חמודות**.

ליום השבת שרמוז בו משה בראשי תיבות והפסיק ליום בנתיים מרוב ענוה שהיתה בו שלא ירגישו שהוא יסדו[59].

[59] אבודרהם איהו לא חזי אכל מזלי חזי, שכתב וז"ל שמך לעד מלכנו האל ר"ת שלמה אפשר כי החכם שחבר זה היה שמו כן, או עשאו לכבוד שלמה המלך ע"כ. וזה כתב ר' אליעזר מגרמיזא בכ"י הנ"ל.